

Polla, Belo; Slivka, Michal

**Husiti, Jiskrovci a bratříci na východnom Slovensku vo svetle
archeologického bádania**

Archaeologia historica. 1980, vol. 5, iss. [1], pp. 69-103

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139293>

Access Date: 04. 12. 2024

Version: 20240901

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Husiti, Jiskrovci a bratřici na východnom Slovensku vo svetle archeologického bádania

BELO POLLA — MICHAL SLIVKA

I.

Rozhodli sme sa predniesť referát na uvedenú tému na tejto celoštátnej konferencii československých historických archeológov z niekoľkých príčin i napriek tomu, že veľká časť nášho referátu spadá do obdobia pohusitského, čo sa na prvý pohľad vyníma z programu tejto konferencie. Je to však iba zdánlivý dojem, lebo všetci si musíme uvedomiť, že po bitke pri Lipanoch roku 1434 nekončí husitské revolučné hnutie, ale má ono svojich nositeľov a pokračovateľov v organizovaných i menej organizovaných bojových skupinách v Rakúsku, na území dnešného Maďarska, ale menovite na Slovensku, ktorých poznáme pod menom bratřici. A preto dôležité sú práve tie lokality, na ktorých prebiehal ďalej boj proti svetskému i duchovnému vykorisťovaniu za zmenu nespravodlivého feudálneho poriadku.

Na problém archeologicky prebádať tzv. husitské lokality a na Slovensku aj jiskrovské a bratřické lokality sa poukázalo už na prvej celoštátnej konferencii historickej archeológie 2.—3. júna 1953 v Prahe. Konferenciu zvolal a jej predsedal akad. Jaroslav Böhm. Bolo to v čase, keď naša disciplína sa ešte iba rodila, alebo, ak chcete, keď sa začala konštituovať. A už vtedy dostala do vienkaja ako jednu zo svojich troch hlavných úloh práve úlohu prebádať tieto lokality.

Ďalej sme sa rozhodli predniesť náš referát na konferencii práve tu v Tábo-re, ktorý je jedným z kľúčových lokalít husitstva vôbec a i osnovatelia tejto konferencie preto takto určili jej náplň. Zároveň využívame danú nám príležitosť, aby sme dnes po 26 rokoch od uvedenej konferencie, podali celkový pohľad na to, čo sme na východnom Slovensku, ktoré bolo jedným z hlavných území jiskrovského a bratřického operačného územia, vykonali.

Už predom treba zdôrazniť, že sa neurobilo veľa, ale ani málo pri úlohách, ktorým sme museli a aj sme venovali našu pozornosť.

I napriek tomu, že v tomto referáte zamýšľame sa nad obdobím pohusitskom, t.j. po roku onej pre husitstvo nešťastnej bitke pri Lipanoch, po roku 1434, nebudeme môcť nechať bokom i obdobie husitské, ktoré zanechalo silné stopy predovšetkým na západnom Slovensku. Pre východné Slovensko bolo iba malou epizodou z r. 1431 a 1433.

Zamerali sme sa na východné Slovensko preto, že záujmy nás oboch sa sústredili na východné Slovensko a aj preto, že oblasť východného Slovenska bola v podstate územím, na ktorom operovali jiskrovci a bratřici a ktorých účinkovanie hlboko zasiahlo nielen do dejín východného Slovenska, ale celého Slovenska, ba aj za jeho hranice (Poľsko, terajšie Maďarsko, Rakúsko a pod.). Bratřici — pokračovatelia husitských bojovníkov — jedni z prvých začali rozleptávať feudalizmus a jeho nespravodlivý spoločenský poriadok. Vznik a pô-

sobenie bratríckych skupín na východnom Slovensku spadá do rokov 1440 až 1462, resp. 1467.

II.

Neveľkému historickému okienku slovenskej národnej minulosti — rokom pôsobenia bratříkov a Jána Jiskru — bolo venovaných viacero prác s pomerne bohatým pramenným materiálom už vlastne od čias Mateja Bela. Boli to práce rôznej hodnoty i rozdielnych záverov. Jední toto hnutie preceňovali,¹ iní za sa podceňovali.² Tí, ktorí preceňovali hnutie husitov a bratříkov na Slovensku, vychádzali často z ničím nepodloženej českej kolonizácie a opierali sa napr. o teórie tzv. husitských kostolíkov.³ Tí, ktorí podceňovali toto revolučné hnutie, boli ovplyvnení buržoáznou ideológiou. V hnutí bratříkov nevideli a ani nechceli vidieť jeho pokrokovosť. Bagatelizovali celé toto revolučné hnutie i keď vo svojich prácach doniesli mnohé pramene, dnes už stratené, ktoré protirečia ich vývodom a tvrdeniam.⁴ Až moderná marxistická slovenská i česká historiografia na základe rozboru písomných prameňov a na základe správneho prístupu k samým prameňom, došla k záveru, že kým bratrícke hnutie na Slovensku sa musí chápať ako hnutie revolučné a pokrokové, ako protifeudálne hnutie 15. storočia v Uhorsku par excellence, zatiaľ pôsobenie Jána Jiskru z Brandýsa a jeho jiskrovcov nie je tak jednoznačne revolučné, lebo stálo v službách Habsburgovcov, v službách panujúcich feudálov i napriek tomu, že Jiskra svoje vojsko zorganizoval z táboritov a sirotkov, ktorí ušli z Čiech po lipanskej prehre, aby s ich pomocou, na žiadosť kráľovny Alžbety, bojoval po smrti Albrechta za práva jeho po smrti narodeného syna Ladislava Pohrobka. Jiskrovo pôsobenie nemalo nič spoločné s bratríckym hnutím. Ba, naopak Jiskra bol zainteresovaný proti bratríkom. Jasne to vidieť z rokovania uhorských feudálov v Seni r. 1445,⁵ alebo z porady na Páričovom hrade v Trebišove 14. XI. 1454, kde sa uhorskí feudáli a medzi nimi i Ján Jiskra spolu so zástupcami niektorých východoslovenských miest uzniesli úplne zničiť bratrícke vojsko na východnom Slovensku. Ba, tam sa dohodlo, aby do protibratríckeho vojska ani neboli verbovaní drobní slovenskí zemani, lebo oni sympatizujú a sú na strane bratříkov, ale, aby do tohto vojska boli verbovaní len „Maďari“, lebo nie je možné veriť slovenskému zemanstvu.⁶ Pôsobenie J. Jiskru a jiskrovcov treba posudzovať z tohto hľadiska dovtedy, kým sa niektorí jiskrovci i so svojimi veliteľmi — kapitánmi nepridali k bratríkom a neposilnili ich rady. Nemožno inak charakterizovať jiskrovcov len tak, že boli žoldnieri bojujúci za žold bez ohľadu na to, za čie záujmy bojujú i keď v počiatočnom štádiu medzi Jiskrovými veliteľmi — kapitánmi boli Peter Axamit z Kosova a Lideřovic, Mikuláš Brcal, neskorší kapitán Kežmarku, Ján Talafus a mnohí iní, ktorí však zanechali Jiskru a postavili sa na čelo vzrastajúceho sa bratríckeho hnutia.⁷ Správne je konštatovanie J. Špirku, že hnutie bratříkov bolo úplne neodvislé od Jiskru a iba prijalo do svojich radov „nespokojné živly Jiskrovho žoldnierskeho vojska“.⁸ Vo väčšom počte jiskrovci opustili Jiskru po r. 1453, kedy Jiskra upadol do nemilosti u Ladislava Pohrobka a kedy Jiskra sa načas vzdialil zo Slovenska.⁹ Vtedy na čelo bratríckeho hnutia dostal sa Peter Axamit. Netreba však zabúdať na poznatok, na ktorý posledne poukázala. A. Gácsová, že nie vo všetkých bojujúcich skupinách treba vidieť bratříkov. V tých nepokojných časoch, ale najmä po nich po celom Slovensku, potulovali sa rozličné skupiny zbojníkov, ktorí prepadali kupcov, napádali aj mestá, rabovali a zbíjali. Jednu takúto skupinu r. 1454 zneškodnili Bardejovčania (46 zbojníkov popravili), keď ich chytili v maľcovskom kostole.¹⁰ O výčinoch týchto a podobných skupín sú svedectvá v zachovaných archíviáliách týchto čias.¹¹ Boli to skupiny, ktoré využívali politický chaos, ktorý tu v tom čase panoval.¹²

Dnes nielenže poznáme centrá bratrickeho revolučného protifeudálneho hnutia, ale máme dokázané, že bratrci neboli iba cudzí dobrodruhovia a lúpežníci, ako ich často nazývajú súčasné pramene a ako to chceli dokázať niektorí starší historici,¹³ ale že hlavné jadro bratrickov na Slovensku tvorili domáci sedliaci, dedinská chudoba a kde-tu aj mestská chudoba, ku ktorým sa pridávali drobní, schudobnelí zemani, brániaci sa nielen proti svetskej, ale i cirkevnej hierarchii, ktorá ich viac a viac vykorisťovala a chcela ich olúpiť i o to málo, čo im ešte zostalo.¹⁴ Podľa najnovších zistení nechýbali medzi nimi ani bojovníci cudzích národností (poľskí, maďarskí, rakúski a pod.).¹⁵ Tieto centrá bratrickeho odporu na Slovensku sú roztrúsené od Gajár až po Čabiny.¹⁶ Práve preto sa naša moderná historiografia právom dožaduje, aby sa aspoň niektorým posádkam a táborom na Slovensku venovala zvýšená pozornosť i zo strany historickej archeológie, lebo je ešte veľa dieľčích otázok dosiaľ neobjasnených a nevyriešených, ktoré vyriešiť pomôžu iba historickoarcheologické výskumy. Tým historická archeológia splní jednu zo svojich úloh a prispeje „k pravdivému poznaniu této slávne stránky slovenských dějin“.¹⁷

V tejto štúdií obmedzili sme sa iba na tie „sídla“ bratrickov, ktoré sme archeologicky prebádali (či prieskumom a či výskumom), alebo, z ktorých sme získali celé súbory pamiatok, ktoré sú svedectvom pobytu či už husitov a či bratrickov na tých ktorých lokalitách.

Je všeobecne známe, že husitské a po nich bratricke vojská na Slovensku zakladali si svoje operačné a zaisťujúce body — tábory — posádky. Pomenovali ich buď posádkami alebo oným biblickým názvom Tábor a že sa snažili zmocniť sa niektorých opevnených miest a hradov.

K tejto problematike doniesol mnohé a dnes už všeobecne platné poznatky B. Varsik v svojich posledných štúdiách i samostatných prácach o husitoch na Slovensku.¹⁸ Varsik poukázal, že husitskí bojovníci, ktorí už v rokoch 1423 až 1434 bojovali na západnom Slovensku, zanechávajú a zriaďujú si svoje posádky na strategicky i hospodársky dôležitých uzloch, ktoré mali byť a aj boli ich opornými bodmi pri výpravách a vpádoch smerujúcich hlboko do Uhorska. Takéto posádky si husiti založili v Holiči, Skalici, Gajaroch, Trnave, Lednici, Topoľčanoch, v Žiline, v Likave a inde.¹⁹

Tieto husitské posádky a tábory mali význam nielen po stránke bojovej aktivity, ale i po stránke kultúrnej, ideologickej a politickej a znamenali ony posilnenie sebavedomia slovenskej národnosti nielen na slovenskom vidieku, ale i v stredovekých mestách.²⁰ Mali značný vplyv na domáce obyvateľstvo i na mestskú chudobu v takých mestách, aké boli Bratislava, Trnava, Žilina a pod.; na drobných remeselníkov, ktorí boli vykorisťovaní mestským patriciátom, ale i na drobných zemanov, ktorí trpeli pod útlakom či už svetských, alebo cirkevných vládnucích feudálov. O vplyve týchto husitských posádok hovorí okrem iného i fakt, že názvy „Posádka“ a „Tábor“ sa natoľko vžilo v reči ľudu, že sa užívali v súčasných i mladších písomných dokladoch písaných nemecky, latincky i maďarsky a dostali sa ony ako toponymické názvy i na mapy z 18. až 19. storočia. Toto je jedným z dokladov, že tradícia na pokrokové husitské revolučné hnutie žilo na Slovensku i po bitke pri Lipanoch.

Pri posudzovaní súdobých prameňov, v ktorých sa s touto „propagandou“ husitov stretávame, B. Varsik vyvodil poznatok, že „prvoradým cieľom husitských výprav na Slovensko bolo poškodzovať územie úhlavného nepriateľa Žigmunda“, ale nie-menej dôležitým cieľom husitského hnutia vôbec a teda aj na Slovensku bolo na svojich výpravách šíriť svoje učenie medzi domácim obyvateľstvom.²¹

Spomenuli sme, že husiti východného Slovenska dotkli sa iba okrajovo. Bolo to roku 1431, keď vpadli na východné Slovensko — na Spiš z Poľska cez

spišsko-karpatské priesmyky do doliny Dunajca. Z ich vojensko-úderných akcií treba spomenúť devastáciu kláštora Lechnica (dnes Červený Kláštor), ktorý vyrabovali, mníchov, ktorí sa postavili na odpor, zabili, poranili a priora odviezli so sebou.²² Jedna časť tohto husitského vojska pod vedením Dobka Puchalu prenikla do Levoče, ktorú takmer celú vypálila. Podľa svedectva levočského kronikára C. Haina prišlo tu vtedy o život 18 ľudí, mnohí boli zranení a výšku škody odhadol na 44.291 florénov.²³

Druhýkrát husitské vojská napadli Spiš roku 1433. Opäť udreli na Spiš z Poľska. Vpád bol náhly a nepomohli ani záseky tu urobené. V priebehu niekoľkých dní husitské vojsko pod vedením Bedřicha a Pardusa dorazilo až ku Kežmarku. Tu sa bez ťažkostí zmocnilo kostola sv. Michala a tamojšej fary, ktoré ležali extra muros opevneného stredovekého Kežmarku na ľavom brehu Popradu. Dňa 25. apríla 1433 zautočili husiti i na samotné mesto a zmocnili sa ho takmer bez väčšieho boja a ťažkosti. Kežmarok premenili na svoj dôležitý oporný a operačný bod na Spiši. Tu si zanechali svoju posádku a odtiaľ podnikali vojenské a prepadové výpravy do bližšieho a ďalšieho okolia a dobyli aj Spišskú Novú Ves. Zničili kláštory v Spišskom Štiavniku i kartuziánsky kláštor na Skale útočiska. Súdobé pramene poukazujú i na to, že husitské vojsko nielen vyrabovalo a vyplenilo veľkú časť Spiša, ale že šírilo poddaným ľuďom i svoju ideologiu, že tunajšie obyvateľstvo „obracali na ich zlorečenú sektu“.²⁴

Asi dvanásťdňový pobyt husitov v Kežmarku bol akiste podporovaný i mestskou chudobou a drobným remeselníctvom, ktorí pravdepodobne pomohli husitom aj pri obsadzovaní samého mesta. Pri svojom odchode mesto spustošili, čiastočne porušili jeho obranný systém a nakoniec mesto vypálili. Pri týchto devastačných akciách zhorel kostol sv. Kríža, rozrúbený bol aj kostol sv. Alžbety s tamojším kláštorom, ktorý rehoľníci opustili ešte pred príchodom husitského vojska.²⁵

Po odtiahnutí husitov spišský župan Ján z Perína v snahe posilniť obranyschopnosť Kežmarku, dal zbúrať kostol sv. Michala i s farou, pustil sa do obnovy mestského opevnenia. Zbúranie kostola sv. Michala aj s farou odôvodnil tým, že treba zabrániť, aby husiti pri novom eventuálnom útoku nemohli kostol i s farou opäť využiť ako svoje oporné body.²⁶

Pravdepodobne husitské posádky na západnom Slovensku po bitke pri Lipanoch stratili svoje zázemie. Husiti ich postupne opúšťali a opúšťali i západoslovenské mestá a hrady, ktoré mali v držbe. Mnohí táboriti i sirotci v tom čase v menších i vo väčších skupinách pod vedením svojich veliteľov-hajtmanov odchádzali do cudziny do susedných zemí, kde bojovali za žold v cudzích službách. A je len samozrejmé, že prichádzali i na susedné Slovensko, kde si zakladali svoje posádky a tábory či už na miestach starých posádok a táborov a či na nových, ale vojensky vyhovujúcich miestach, ktorým dávali mená ako Posádka a Tábor. Navzájom sa začínali volať bratmi — bratrickmi; súčasne historické pramene ich však nazývajú menami ako napr. latrunculi, latrones, bratones, žebníci, lotri a pod.²⁷ Už v týchto časoch uvedené skupiny bojovníkov zmocňovali sa niektorých hradov, kláštorov, hospodárskych dvorcov i kostolov, ktoré si opevňovali a prispôbovali svojmu životu, svojej vojenskej bojovej stratégii a taktike, Bolo to najmä v rokoch 1440—1458, kedy Slovensko a menovite východné, stalo sa strediskom a dejiskom bratrickeho revolučného hnutia, ktoré nadviazalo na husitské pokrokové revolučné hnutie, vyrástlo z neho a tvorilo novú fázu protifeudálneho husitského odboja proti panovníkovi Žigmundovi a proti jeho pomáhačom. I po vojenskej stránke bratricke jednotky pridržovali sa osvedčenej husitskej techniky a taktiky.

Bratricke revolučné hnutie nadobudlo svojho vrcholu v rokoch 1450—1458,

keď na jeho čelo postavil sa skúsený stratég, organizátor a politik spomenutý Peter Axamit, pán a kapitán hradu Plaveč. Bol veliteľom samostatných bojových skupín, ktoré najmä po roku 1450 nesúhlasili s Jiskrovým programom pomáhať kráľovskému dvoru a miešať sa do intrig vysokej šľachty na kráľovskom dvore (Hunyadiovci, Cilliovci a iní), ktorá mala na zreteli len svoje osobné vykorisťovateľské ciele. Axamit stmelil tieto bojujúce skupiny, medzi ktorými bolo i domáce obyvateľstvo, poddaný ľud i mestská chudoba, aby spoločne bojovali proti zemepánom, proti mestskému patriciátu, proti feudálnemu utláčaniu a vykorisťovaniu, a to už nielen na území Slovenska, ale i na území dnešného Maďarska (Pata, Vadna). Axamitovi podarilo sa zjednotiť jednotlivé bojujúce skupiny bratříkov na Slovensku, na čele ktorých stáli Ján Talafus, Martin Valgata, Peter z Ratkova, Mikuláš a Martin Brcalovci, Bartoš Horwicz, Vanek z Rachmanova a ku ktorým sa pridali i východoslovenskí zemani zo Spišského Hrušova, zo Zalužian, z Markušoviec a mnohí iní, lebo v boji bratříkov videli i boj za svoju lepšiu budúcnosť.²⁷

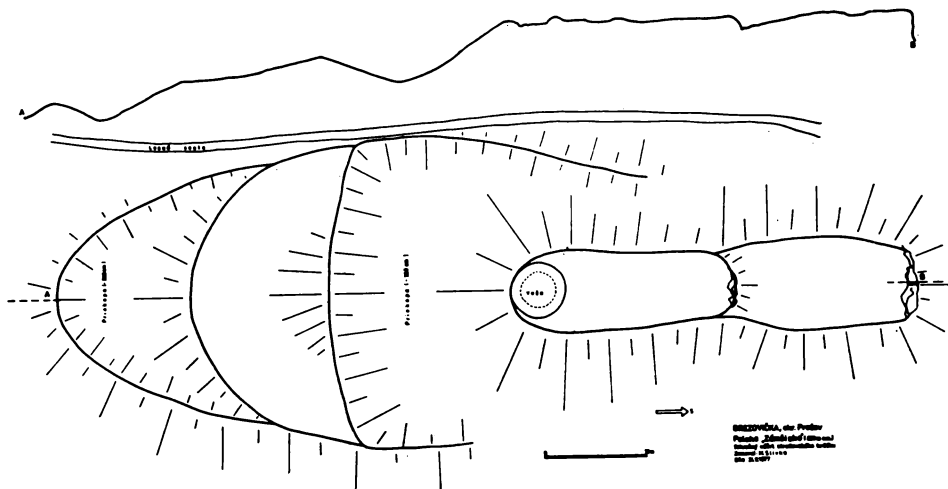
Toto už bola taká vojenská sila a taký mocný politický činiteľ, ktorej se báli nielen páni z Budína, ale i páni z Viedne i v Krakove. Bolo to hnutie, ktoré na druhej strane, bolo nádejou a útechou poddaného ľudu nielen v Uhorsku, ale i susedných zemiach. Podľa zachovaných písomných správ bolo to hnutie, „ktoré v päťdesiatych rokoch XV. storočia rozrástlo sa v samostatnú medzinárodnú mocnosť, ohrožovalo strednú Európu — Slovensko, Poľsko, Prusko, Rakúsko a Moravu“.²⁸ Sú historici, ktorí tvrdia, že v tom čase počet bratříkov sa pohyboval okolo 15—20 tisíc bojaschopných mužov.²⁹ Bonfinius o ich spôsobe života medzi — iným napísal, že prejavovali akési komunistické vlastnosti v náboženskom zfarbení. Spoločne sa stravovali a žili pod správou starších.³⁰ V tom čase si bratříci na východnom Slovensku zakladali svoje posádky, tábory a zmocnili sa niektorých miest, ako napr. Rožňavy, ktorá patrila k najdôležitejším pevnostiam bratříckeho hnutia.³¹ Nehovoríme v hyperbolách, keď tvrdíme, že v tých časoch bratřícke revolučné hnutie ohrožovalo priam základy feudálneho uhorského štátu. A je len samozrejmé, že také vojenské hnutie potrebovalo mať svoje pevnosti, svoje hrady a opevnené miesta, ktoré by boli mocnými strategickými opornými bodmi. Preto obsadili mnohé východoslovenské hrady ako napr. Richnavský hrad, hrad Plaveč, Zelenú huru, Jasov, mnohé kostoly a kláštory a všetky tieto stavby prispôbovali svojmu vojenskému životu. Zvlášť treba poukázať i na to, že Axamit svoje vojsko — familia mea — skoncentroval, podľa niektorých historikov, v horách pri Haligovciach, tamojšej jaskyne nazvanej po Axamitovi Aksamitkou i keď sám sa najradšej zdržiaval na svojom hrade v Plavči. Je to jeden z hradov, na ktorý sa vzťahuje aj zmienka v liste Enea Silvia Piccolominiho z roku 1453, že bratříci okrem iného opierali sa o dva silné hrady (Plaveč a Zelena hura).

Doterajšie výskumy a prieskumy na tzv. bratříckych lokalitách však dokázali, že bratříci si sami nestavali od základov murované tábory, hrady a pevnosti, ale iba prebudovávali tie, ktoré sa im vzdali, alebo ktoré dobyli. Ak budovali, budovali iba strážne posádky, ako tomu bolo v Chmeľove na Zadnej hure. Potvrdzujú to i poznatky z prieskumov a výskumov na tzv. klasických bratříckych lokalitách, ako napr. bol Richnavský hrad, Plaveč, výskum bratříckeho tábora v Hrabušiciach — Zelena hura a pod. Boli to časy rušné a nebolo možné (technicky a časovo) vybudovať také opevnenia, ktoré sa im pripisujú a vonkoncom nemali čas na výstavbu svojich vlastných kostolov. Bratříci si iba prispôbovali staré fortifikačné, prípadne sakrálné, stavby svojej bojovej taktike. Niektorí historici udávajú, že roku 1458 mali bratříci v svojich rukách 36 hradov a hradných panstiev.³³

V uvedenom období bratříci vojensky ovládali východné Slovensko a sčasti

i stredné a predstavovali vážnu politickú i vojenskú silu, preto už od roku 1453 organizoval sa boj proti bratríkom na kráľovskom dvore s menšími-väčšími úspechmi, ktoré väčšinou končili uzavretím rôznych dlhodobých i krátkodobých prímerí. Prímerím skončila aj prvá veľká výprava Ladislava Hunyadiho a Ujlakiho, ktorý vtedy bol kapitánom „hornej časti krajiny“ na jeseň roku 1453 v Szécsényu.³⁴ S týmto prímerím neboli spokojní ani panovník, ani východoslovenské mestá, ani niektorí feudáli, ktorí sa báli o svoje postavenie a majetky a preto zvolali na 14. novembra 1454 poradu do Trebišova s tým, že vypraví vojsko proti bratríkom. Vedenie výpravy zverili Osvátovi z Rozhanoviec. Panovník, keď videl, že situácia je vážna a že nebezpečie bratříkov vzrásta, obrátil sa opäť na Jána Jiskru, ktorý medzitým r. 1452 upadol do nemilosti Ladislava Pohrobka a odišiel do Poľska, aby sa ujal obrany krajiny proti bratříckemu hnutiu na jednej strane, ale na strane druhej, aby paralizoval rozpínavosť niektorých šľachtických rodov. Jiskra prijal toto pozvanie a poverenie. Zorganizoval svojich bojovníkov proti bratříkom a ich spojencov, ale nevyvíjal takú aktivitu, aby bolo došlo k otvorenému boju medzi jiskrovcami a bratříkmi. Je síce pravdou, že v roku 1455 opevnil kostol v Spišskom Štvrtku a vytvoril si z neho tvrdzu proti niekdajším kežmarským kapitánom Brcalovi a Bartošovi, ale nepristúpil k otvorenému boju a začal i s nimi vyjednávaf. Snažil sa dostať opäť ich na svoju stranu. Vidíme teda, že ani organizované akcie, na čele ktorých stáli takí stratégovia ako pán z Rozhanoviec, Jiskra, Hunyadi a iní, neohrozili bratříkov, a to pre ich nejednotnosť a neshovornosť na jednej strane, ale i pre nebezpečenstvo, ktoré na juhu krajiny hrozilo dvorom od Turkov na strane druhej. Nepodarilo sa zlomiť moc bratříckeho velenia. Ostáva tu akýsi status quo s tým, že bratříci i naďalej operujú takmer po celom východnom Slovensku. Správne je konštatovanie J. Špirku, že panoval tu chaos, veľká osobná, majetková neistota a úplná rozdvojenosť a nevraživosť medzi dvorom, medzi Hunyadiovcami a ostatnými magnátmi.³⁵ Situáciu skomplikovala ešte aj náhla smrť Ladislava Pohrobka 23. novembra 1457 v Prahe, kde sa mal zosobášif s Magdalénou, dcérou francúzskeho kráľa Karola VII.³⁶ Novým panovníkom sa stal Matej Korvín. Hneď zo začiatku svojho kraľovania, zbavil sa nepohodlných svojich „spojencov“, získal na svoju stranu Jána Jiskru a zorganizoval boj proti bratříkom. K otvorenému boju medzi vojskom kráľa Mateja a bratříkov, ktorým velil Peter Axamit, došlo okolo Turíc roku 1458 pri Blatnom Potoku. Tu bolo bratřícke vojsko porazené a zahynul i ich geniálny a neohrozený vodca a zjednotiteľ bratříckeho hnutia na Slovensku Axamit. Porážka pri Blatnom Potoku a smrť Axamita bola tragédiou pre celé bratřícke hnutie. Bol to počiatok ich konca. Smrť Axamita naštrbila jednotu celého bratříckeho hnutia. Ukázalo sa, že z ostatných veliteľov-kapitánov ani jeden nemal takú autoritu, nebol takým vodcovským ty-pom a organizátorom, aby mohol v jednote udržať bratřícke vojsko. Po prehratej bitke pri Blatnom Potoku sa bratříci rozdelili do niekoľkých skupín a každý z veliteľov postupoval a počínal si samostatne. Do vyjednávania so zástupcami a splnomocnencami kráľa Mateja pustil sa aj Talafus aj Udričky a čo nezmožol kráľ Matej zbraňami a vojskom, zmohol to rôznym výkupným a úplatkami. To len zavřřilo úplný rozkol bratříckeho vojska na východnom Slovensku. Veľká jeho časť odišla na západné Slovensko, kde operovali bratřícke vojská z Rakúska a Moravy, keď veliteľ rakúskych bratříkov Ján Šmikovský niekdajší veliteľ topolčianskej posádky sa presunul k Veľkým Kostolanom, kde bol vybudovaný pomerne veľký a dobre opevnený tábor. Druhú časť bratříkov získal panovník pre svoje vojsko, do tzv. čierneho pluku, ktorého organizovaním poveril Jána Jiskru.

Keď kráľ Matej urovnal pomery na svojom dvore a keď sa mu podarilo

Obr. 1. Brezovička-Zámčisko (situačný náčrt hrádku).

rozbiť jednotu bratříkov na východnom Slovensku, rozhodol sa úplne skončiť s odbojnými bratříkmi. Preto opäť sám sa vypravil proti nim už v decembri 1466 na západné Slovensko, k Veľkým Kostolanom, kde sa shromáždili zvyšky bratříkov, odhodlane brániť sa. Boli však v neútočnom boji porazení. Nepomohlo ani to, že na čelo tohto bratrického vojska postavil sa taký skúsený bojovník, akým bol Ján Švehla, starý husitský a neskoršie bratrícky harcovník a bojovník. Vojsko kráľa Mateja už 6. decembra 1466 obkľúčilo tábor pri Veľkých Kostolanoch. Odrezalo ho od okolia a vyhladovaná posádka pre nedostatok pitnej vody sa nakoniec vzdala dňa 29. januára 1467 na milosť.³⁷ Bola to krvavá bitka, v ktorej padlo okolo dvetisíc bojovníkov. Vodca Ján Švehla so svojimi asi 150 najvernejšími bojujúcimi bol zajatý a odvisol spolu s nimi na šibenici. Veľké množstvo bojovníkov Matej zajal a jednu jej časť prinútil vstúpiť do jeho služieb, a to opäť do tzv. čierneho pluku.³⁸

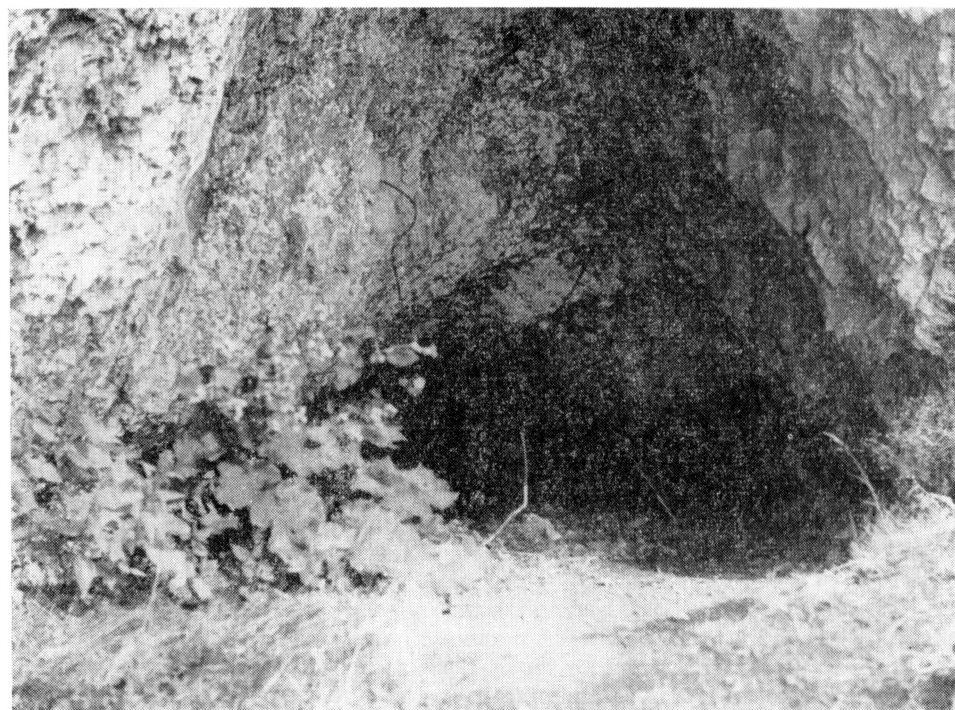
Je historickou pravdou, že v bitke pri Veľkých Kostolanoch bolo vojensky bratrícke revolučné hnutie porazené, ale semienko protifeudálneho boja zasiate bratříkmi medzi poddaným ľudom, dlho sa udržalo pri živote a ono bolo príčinou nie jedného vystúpenia poddaných proti svojim vykorisťovateľom.

III.

I keď oprávnené môžeme tvrdiť, že v podstate všetky historickoarcheologické lokality na východnom Slovensku, na ktorých sa v posledných dvadsiatich piatich rokoch bádať, majú priamy, alebo nepriamy vzťah k bratríckemu revolučnému hnutiu. A preto sa lokality rozpadávajú na také, na ktorých sme intencionálne zamerali výskum na bratrícku problematiku a na lokality, ktoré sme bádať z iných hľadísk, ale na ktorých sme zistili aj „pôsobenie“ bratříkov.

Pre lepšiu prehľadnosť, rozhodli sme sa jednotlivé historickoarcheologické výskumy a prieskumy lokalít podať v abecednom poradí.

Barca (teraz súčasť mesta Košíc): Na známej polohe Várhegy prišlo sa pri výskume roku 1951 i na pamiatky keramické datované do 15. storočia. L. Hájek sa domnieva, že ide o nálezy Jána Jiskru, ktorý „v Barci na ostrohe mal azda predsunutú hliadku“, a to na zabezpečenie jemu na čas patriacich

Obr. 2. Haligovce – východný svah Tupého vrchu s jaskyňou Axamitka.
Obr. 3. Haligovce – vstupný portál jaskyne Axamitka.

Obr. 4. Haligovce – pohľad od západu na hrad.

Obr. 5. Haligovce-hrad – opevnenie nádvorja s dierami po konštrukcii schodišťa na ochodzu.

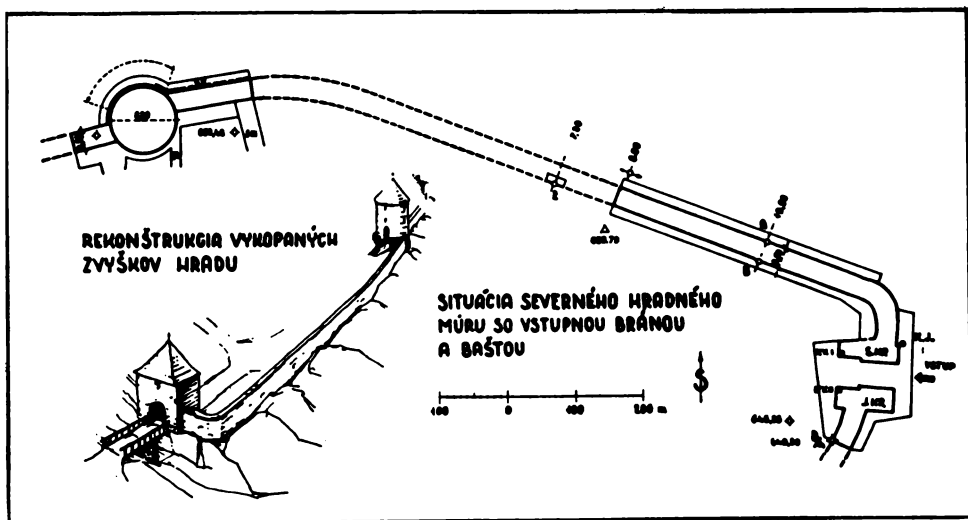
od obce, na ostrožnom výbežku zvanom Zámčisko (kóta 800). V pôdoryse vykazuje oválno-elipsovité tvar o dĺžke os J-S cca 43 m a Z-V 7—9 m. V južnej časti stala okrúhla veža, ktorá sa ešte dnes rysuje ako kráter o \varnothing 5,4 m. Z južnej strany ho chránil val s dvoma priekopami o š. 18—14 m, hĺbky 3,5 a 2,2 m.⁴¹

V 15. storočí hrádok bol v rukách bratříkov. V roku 1458 zmocnil sa ho prostredníctvom Štefana z Brezoviec Šebestian z Rozhanoviec, a to „čiasťočne Košíc.“³⁹ Toto súhlasí aj s tvrdením historika J. Špirku, že „axamitovci“ boli už 4. júna 1453 pri Košiciach a tam údajne si postavili niektoré pevnosti.⁴⁰

Brezovička (okr. Prešov): Stredoveký hrádok nachádzajúci sa západne so zbraňou v ruke, čiastočne pomocou peňazi.“⁴² V druhej polovici 15. storočia hrad zanikol, podobne ako zanikol aj tamojší kláštor nachádzajúci sa na protiľahlom kopci nad obcou na polohe zvanej Koscilek.⁴³

Haligovce (okr. Stará Ľubovňa). Boli jednou z dôležitých bratrických lokalít. Špirko uvádza, že P. Axamit skontroloval svoje bratricke rotý — familia mea — v Haligovských skalách.⁴⁴ Dodnes sa tamojšia jaskyňa, ktorej vchod leží na východnom svahu Tupého vrchu vo výške 750 m n. m., nazýva sa Aksamitka. Jaskyňa má vstup 4 m široký a 3 m vysoký, za ktorým je halová sieň o rozmeroch 14×15 m, vysoká 5—6 m. Z nej vychádzajú tri hlavné chodby s dĺžkou 330 m. Halová sieň pravdepodobne slúžila za úkryt bratříkov, čoho dokladom sú aj nálezy keramiky z 15 storočia získané zisťovacím výskumom roku 1963.⁴⁵ Špirko dokonca uvádza, že na plošine nad aksamitkou boli ešte v tridsiatych rokoch viditeľné stopy po primitívnej pevnosti.⁴⁶

Hanigove (okr. Prešov): Tamojší stredoveký hrad (maď. Ujvár) vznikol ako strážny hrádok pri ceste vedúcej do Poľska. Pôvodne bol vystavaný z dreva a až roku 1442 bán Mikš dostal povolenie prestavať ho na kamenný hrad.⁴⁷ Gotickú dispozíciu hradu — pozostávajúcu z poschodového paláca (rozm. 14,20/14,70×6/5,70 m) a neveľkého nádvorja (cca 45×10—20 m) využili i bratricke vojská čiste zo strategických dôvodov. Vtedy bol hrad v rukách pánov z Perína.⁴⁸ Na hrade sídlil niekdajší Jiskrov kapitán Peter z Ratkova (predtým kapitán hradu Brezovica).⁴⁹ Kráľovské vojská začali dobýjať koncom roku 1460, ale až v nasledujúcom roku sa ho zmocnili. Imrich Zápoľský ho dal do zálohu

Obr. 6. Hrabuvice-Zelená hora (odkryté zvyšky hradu a ideálna rekonštrukcia).

veľmožovi Ladislavovi Podmanickému za 3 tisíc dukátov, a to ešte vtedy keď bol v rukách Petra z Ratkova.⁵⁰ V apríli 1461 sa obrátila vdova po taverníkovi Jánovi z Perína, Katarína Koródiová na mesto Bardejov, aby jej pomohli zmocniť sa Hanigovského hradu, ktorý bol pôvodne majetkom pánov z Perína.⁵¹

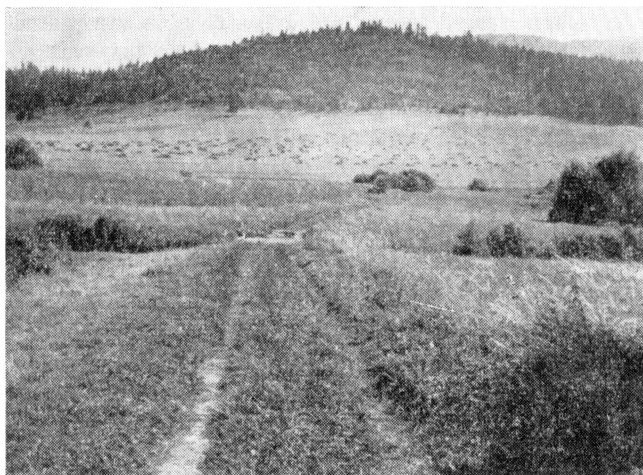
Pravdepodobne za pobytu Petra z Ratkova boli vyhotovené strielne v juhovýchodnom nároží opevnenia hradu, a to vysekané priamo v skalnom masíve (š. 28 cm, hĺ. 30 cm) — pre osadenie ťažkých paľných zbraní.⁵²

H r a b u š i c e (okr. Spišská Nová Ves): S intencionálnym výskumom na jiskrovských a bratríckych lokalitách sa začalo na Slovensku až vlastne po roku 1953, po spomenutej prvej celoštátnej konferencii stredovekých archeológov. Po niekoľkých prieskumoch lokalít, ktoré sa uvádzajú nielen vo vedeckej spisbe, ale i v beletristických dielach, rozhodli sme sa urobiť prvý rozsiahlejší výskum v Hrabušiciach na polohe Zelena hura, ktorá leží na strategicky i geograficky dôležitom mieste. Rozprestiera sa na severnom úpätí Slovenského rudohoria, ktoré tvorí jeho posledné výbežky a je od celého masívu z južnej strany oddelené veľkým prelomom, cez ktorý sa prediera Hornád. Celý tento prelom je východiskom do Slovenského raja, kde okrem krásnych scenérií sú aj známe archeologické lokality, ako napr. Čingov⁵³, Skala útočiska so zvyškami kartuziánskeho kláštora⁵⁴ a pod. Celá táto scenéria pripomína po geografickej stránke prelom Dunajca v Pieninách pri Červenom kláštore, známom jednak z vyplnenia husitmi roku 1431 a jednak z pobytu bratríckych vojsk na východnom Slovensku.

K výskumu Zelenej hury rozhodli sme sa z niekoľkých príčin. Boli to predovšetkým písomné pramene, ktoré sa na túto lokalitu vzťahujú, alebo ktoré ju spomínajú a opisujú. Na prvom mieste bol to nesporné nápis v predsieni levočského farského kostola sv. Jakuba. Nápis dali napísať rozhorčení Levočania nad tým, že Zelenej hure sa zmocnil Peter Axamit z Kosova, že opravil tunajší hrad a že ho dokonca pomenoval i oným „kacírsnym“ menom Tábora.⁵⁵ Podobne i správa Enea Silvia Piccolominiho, že bratříci na východnom Slovensku opierajú sa o dva silné hrady, a to o hrad na Zelenej hure a hrad v Plavči. Tieto poznatky boli podnetom k realizácii výskumu. No, na neposlednom mieste to bol román A. Jiráska Bratstvo, ktorý najmä v III. diele zvanom Žebráci venuje mimoriadnu pozornosť Zelenej hure.⁵⁶

Archeologický výskum na Zelenej hure ukázal, že historické hrady stávali sa často na starších osídlených lokalitách, na hradiskách či už halštatských, púchovských alebo slovanských.⁵⁷ Nálezy zo Zelenej hure sú svedectvom, že lokalita bola s väčšími-menšími prestávkami osídlená od mladšej doby kamennej fakticky až po stredovek. Hradný kopec má rozlohu ± 10 ha a v stredoveku bol celý obohnáný hradobným múrom širokým 230—250 cm. Jeho výšku sa nepodarilo odhadnúť, hoci ešte i teraz výška muriva na niektorých miestach (najmä na južnej strane nad Hornádom) dosahuje 4—5 metrov. Do hradobného múru na severnej strane bola architektonicky zakomponovaná veľká okrúhla obytná veža, ktorá v podstate tvorila vysunuté jadro celého hradného areálu. Tento opevnený útvar bol sprístupnený pomerne veľkou vstupnou bránou na východnej strane, z ktorej sa podarilo odkryť nielen základové, ale i nadzákladové murivo práve tak, ako z hradného múru veže. Počiatky výstavby Hrabušického hradu, ktorý poznáme pod pôvodným menom Marcelov hrad, siahajú pred rok 1241. V prvých deceniách 14. storočia hrad vlastnil spišskoštiavnický cisterciiti. V rokoch päťdesiatych až do roku 1462 mali ho v rukách bratříci ako jeden z hlavných svojich hradov a vojenskooperačných bodov na východnom Slovensku — na Spiši.

Okrem architektonických zvyškov získali sme na Zelenej hure aj hnuťefné pamiatky materiálnej kultúry, ktoré ukazujú, že táto lokalita bola v 15. sto-

Obr. 7. Hrabušice-Zelená hora – pohľad (na lokalitu) od severu.

Obr. 8. Hrabušice-Zelená hora – odkrytá vstupná brána.

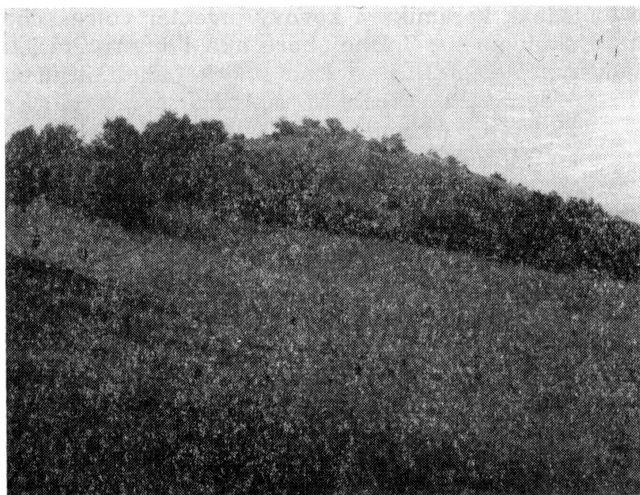

Obr. 9. Hrabušice-Zelená hora – bašta v severnej časti opevnenia.

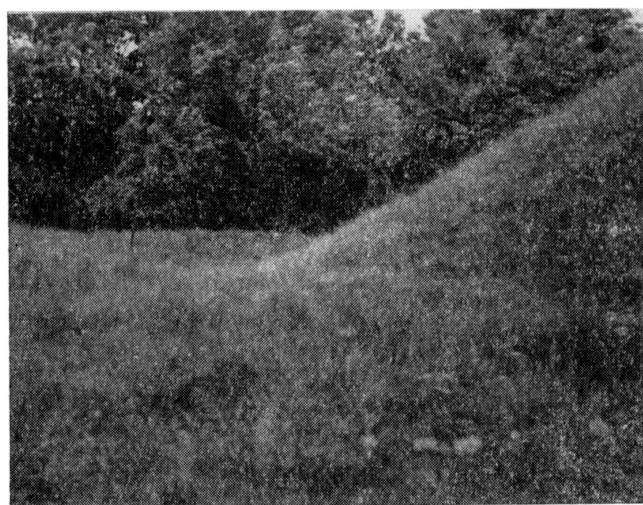
ročí intenzívne osídlená. Je to jednak keramika a kovový inventár vojenského charakteru. Archeologickým výskumom na Zelenej hure ako i interpretáciou a rozborom zachovaných a dostupných prameňov došli sme k jednoznačnému poznatku, že päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 15. storočia sa Marcelovho hradu zmocnili bratrci pod vedením P. Axamita a J. Talafusa. Z nich veliteľom a kapitánom tohto hradu ostal Talafus a Axamit odišiel na hrad Plaveč. Bratrickom hrad na Zelenej hure vyhovoval jednak pre výhodnú strategickú polohu, odkiaľ ovládali celý kraj až po samé Tatry a jednak preto, že v tých časoch boli tu ešte dokonalé kamenné hradby, ktoré ich chránili proti vonkajším nepriateľom. Do hradieb bol pomerne ľahký prístup iba po severnom úbočí Zelenej hury, kade ľahko mohli bratrci dopraviť svoju bojovú techniku a mohli na pomerne veľkom priestranstve „inter muros“ vystavať svoj vojenský tábor.

Zelená hura patrila k tým bratríckym pevnostiam, ktoré bratrické vojská opustili až vtedy, keď sa zo Spiša presťahovali na západné Slovensko a až vtedy Levočania — úhlavní nepriatelia bratrickov na Spiši — hrad dobyli a ho zbúrali.⁵⁸

Chmeľov (okr. Prešov): Patrí k tým miestam, ktoré zohrali dôležitú úlohu v bratríckom revolučnom hnutí a patrí k tým lokalitám, kde bol realizovaný intencionálny archeologický výskum pre osvetlenie úlohy tejto obce v bratríckom revolučnom hnutí na východnom Slovensku. Výskum sme realizovali roku 1961. Chmeľov je typickou ukážkou pre potvrdenie našich predošlých poznatkov, že bratrci si v prevážnej väčšine nestavali nové hrady, že vojensky sa zmocnili iba fortifikačných stavieb, niekoľkých opevnených miest, kostolov a kláštorov, ktoré si potom upravili a eventúálne opevnili podľa svojej vojenskej taktiky. O Chmeľove vieme, že v 15. storočí mali tu bratrci aj svoju samosprávu. Na jej čele stáli kapitáni ako bol Jakub z Pozowa, notár Peter Lowczowski a rada starších. Tu v Chmeľove dočasne sídlil i J. Talafus, ktorý sa označuje i za chmeľovského kapitána. Podľa našich zistení bratrické vojsko sa neuspokojilo len tým, že prevzalo do svojich rúk tunajší hrádok (roku 1413 sa spomína ako castrum)⁵⁹ lebo samosprávu obce chceli si zabezpečiť i proti prípadnému nepriateľovi. Preto si na kopci, ktorý mal strategicky výhodnú polohu, zvanou Zadňa hura, postavili pevnôstku pre strážnu posádku. Pevnosťka v čase potreby mohla slúžiť i ako refugium.⁶⁰ Táto posádka sa uvádza ako česká pevnosť „noviter erectum“.⁶¹ Zadňa hura je opradená povestami, preto nie div, že pri výskume na nej našli sa stopy po hľadačoch pokladov. Opevnením Zadnej hury bratrci mali v svojich rukách celý kraj. O tom svedčia mnohé listy a listiny vydávané práve v Chmeľove.⁶² Zo zachovaných písomných prameňov či už týkajúcich sa mesta Bardejova, alebo dokonca liptovského župana, vidieť, že si bratrci v Chmeľove počínali ako „zvrchovaní páni“, najmä keď Ján Talafus z Ostrova po smrti Petra Axamita (1458) pokúsil sa zorganizovať bratrické jednotky, aby čeli vojskám kráľa Mateja, ktorý proti bratrickom získaval stále väčšiu a účinnejšiu pomoc zo strany vysokej šľachty, ktorej daroval i hrady a majetky, ktoré ešte vlastnili bratrci.⁶³ Naproti tomu Talafus snažil sa získať na svoju stranu niektoré mestá, najmä Bardejov, ktorý hral na dve strany. Bardejov a jeho samospráva chcela byť zadobre s bratrickmi, ale i s panovníkom, ktorému posielala svojich žoldnierov na dobytie niektorých bratríckych pevností (Šariš, Bušov, Nedeca a pod.).⁶⁴ Chmeľovskí bratrci niekoľkokrát vyjednávali s Bardejovom o prímerie, ba napísali im aj nie-jeden list a často dosť výhražný. Po roku 1458 sa ešte viac vystupňoval boj Bardejova proti bratrickom a preto chmeľovskí bratrci začali opäť vyjednávať s Bardejovom o mier. Bol to chmeľovský notár Peter Lowczowski, ktorý už 3. marca 1460 navrhol Bardejovu uzavrieť mier.⁶⁵ Talafus nakoniec uzavrel v Chmeľove s Bardejovom dňa 6. 4.

Obr. 10. Chmeľov-Zadňa hura – pohľad na lokalitu.

Obr. 11. Chmeľov-Zadňa hura – priekopa bratrickej pevnôstky.

1460 osemnásttyždňový mier.⁶⁶ Bolo to v čase, keď bratricke vojská na východnom Slovensku už ustupovali pred presilou kráľa Mateja. Z doteraz známeho historického pramenného materiálu, ako sme jednoznačne konštatovali, že kráľovi Matejovi a jeho spojencom veľmi záležalo na tom, aby sa zmocnili Chmeľova. Keď sa im to nepodarilo zbraňami, začali vyjednávať a sľúbili chmeľovským bratrikom pomerne vysoké výkupné. K rokovaniu medzi chmeľovskými bratrikmi a prívržencami kráľa Mateja, Ladislavom z Plavča, Štefanom z Perína a ďalšími došlo začiatkom roka 1460 v Košiciach.⁶⁷ Tam sa dohodli (15. 4. 1460), že za odstupné 4250 zlatých bratrici opustia Chmeľov, že do Vianoc 1460 nebudú napádať východoslovenské župy a nebudú znepokojovať mestá: Levoču, Košice a Bardejov. Nebudú vyberať nijaké poplatky okrem potravín, ktoré spomínané župy a mestá im aj doteraz dávali⁶⁸ a že do štyridsiatich dní zburajú novovybudovanú pevnôstku, ktorá bola postavená „prope villam Johannis“.⁶⁹ Ladislav z Plavča a ostatní vyjednávatelia splnili podmienky, vyplatili

im v troch splátkach požadovanú sumu a bratríci v máji zbúrali chmeľovskú pevnosť — posádku. Možno, že zbúrali aj susedný hrádok Váracska, ležiaci juhovýchodne od Zadnej hury vo vzdialenosti cca 1 km. Na prieskume uvedenej polohy (kóta 502) sme totižto zistili zvyšky po kamennej architektúre, obhnannej priekopou (hĺbka 3—4 m) a valom.⁷⁰ Na hrádok Váracska sa asi vzťahuje zápis v kanonickej vizitácii ev. fary v Chmeľove: „V 15-tím stolytí na brehu Váracska jmenovaným hradem česky vůdcové vládlí, kterýžto zbourat jen po vyplacení jim 4250 zlatých za hotových se osvědčili.“ A bratříci skutečně opustili Chmeľov. Tak zanikla jedna z bratříckých posádek na východnom Slovensku a tak skončila jedna kapitola tejto malej šarišskej obce.

Výskum na Zadnej hure ukázal, že ozaj na tejto polohe bola vybudovaná posádka, ktorú opevnili valom a priekopou a na jej temeni vystavali si tri menšie zrubovo-kamenné objekty. Výsledky výskumu ukázali, že val bol postavený na terénnom zlome, že sledoval terénnu vlnu, ktorá tu sama vytvárala „val“. Ten ešte zosilnili kamením do takej výšky, aby dostatočne chránil posádku pred náhlym útokom. Kamene boli kladené na sucho, čo tiež svedčí o rýchlej, provizórnej stavbe. Priekopa bola vyhlbená až na skalné podložie. V zistených troch objektoch bola zachytená dlážka, ktorú tvorila hlina miestami prepálená. Zistili sme aj zvyšky po otvorených ohniskách, ktoré boli lievikovite zapustené do kamenného podložja práve tak, ako boli zapustené i základy zistených troch obytných stavieb.

Okrem „fortifikačnej“ architektúry získali sme na výskume i pamiatky materiálnej kultúry, ktoré sa radia k pamiatkam 15. storočia a sú datované aj mincami — denármi kráľa Mateja.

Záverom možno povedať, že získaný archeologický materiál pochádza z 15. storočia. Nálezy svedčia o jednorázovom-jednoetapovom osídlení, ktoré spadá do obdobia bratříkov na východnom Slovensku.

J a s o v (okr. Košice-vidiek): Jednou z prvých lokalít, na ktorých sa robil amatérsky archeologický výskum v dvadsiatych rokoch nášho storočia je výskum Jasovskej jaskyne. Výskumom získané pamiatky hmotnej kultúry J. Eisner datoval do 15. storočia. Žiaľ, z tohto výskumu sa nezachovala nijaká nálezová správa a ani nevedno, kde bol uložený tam získaný nálezový materiál. Roku 1923 pri výskume jaskyne bol objavený aj nápis (v dnešnej sieni bratříkov) vzťahujúci sa na bitku medzi Jánom Jiskrom a Jánom Hunyadiom pri Lučenci (7. 9. 1451). Dvaja účastníci tejto bitky pripomínajú víťazstvo Jiskru nad vojskom Jána Hunyadiho. Nápis je vyhotovený na suchej vápencovej skale uhlíkom a datovaný je na sviatok sv. Mateja (24. 2.) roku 1452.⁷¹ Text nápisu prvý rozluštil a publikoval V. Chalupecký aj s reprodukciou.⁷² Chalupecký uvádza, že písmo má charakter písma 15. storočia a duktus je totožný s písmom pamiatok z uvedenej doby.⁷³ Po Chalupeckom bol nápis ešte viackrát publikovaný a vyvolal čulú diskusiu o tom, či je autentický a či nebol iba objaviteľmi vykonštruovaný (diplomatické falzum). Nazdávame sa, že ešte i dnes pravosť nápisu ostáva otvorenou otázkou a s definitívnou platnosťou otázku pravosti bude možno potvrdiť, alebo vyvrátiť až po revíznom archeologickom výskume jaskyne a jej najbližšieho okolia.

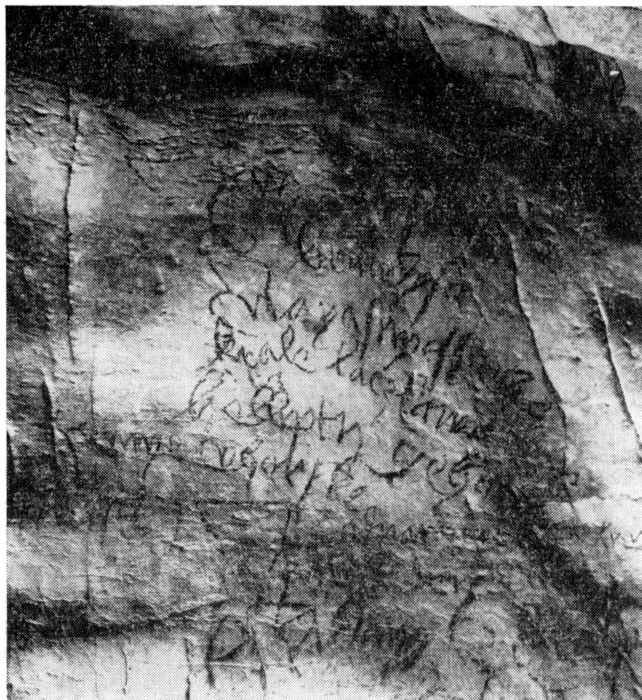
Nedávno bol vykonaný i archeologický prieskum nad jaskyňou, na Jasovskom brale, kde boli zistené mohutné valy s priekopami.⁷⁴ Pravdepodobne je to miesto, kde mala svoju pevnosť bratřícka skupina pod vedením Poliaka Udriického, ktorú dobylo až kráľovské vojsko pod vedením Šebastiana z Rozhanoviec roku 1458. Vysvitá to z jeho listu napísaného v Jasove 1. 6. 1458 bardejovskej mestskej rade.⁷⁵ Táto skutočnosť vari by mohla potvrdzovať autentičnosť epigrafického dokumentu i v Jasovskej jaskyni.

J e l š a v a (okr. Rožňava): Nad mestečkom vypína sa kopec zvaný „Hra-

disko“ (kóta 345,3), na ktorom stál Jelšavský hrad; prvýkrát spomínaný v listine Bela IV. z roku 1243.⁷⁶ V súdnej listine z roku 1298 sa hrad už spomína ako zbúraný.⁷⁷ Túto strategicky výhodnú polohu využili neskôr bratříci. Podľa Tóth-Szabó P. roku 1455 vdova po Emerichovi Bebekovi vykúpila Jelšavu od Axamita pre svojho syna Pavla.⁷⁸ Zisťovacím archeologickým výskumom uskutočneným v roku 1976 boli zistené pamiatky z 13. storočia, ale aj početné úlomky keramiky z 15. storočia, datované hromadným nálezom strieborných denárov Ladislava Pohrobka. Tunajší hrádok oválného pôdorysu o rozmere 45 m po dlhšej osi bol obohnaný priekopou širokou 11 m a ešte i dnes hlbokou 5 m. V jeho areáli podarilo sa sčasti odkryť deštruovanú podmúrovku pravdepodobne zrubovej stavby, ktorá mala podlahu z udusanej hliny a v niektorých miestach bola prepálená. Väčšina nálezov datovaných 15. storočím pochádza z tohto objektu.⁷⁹

Kežmarok (okr. Poprad): je ďalšou archeologicky prebádanou lokalitou, ktorá bola zapojená do husitského i bratrického hnutia. V nepokojných rokoch v Uhorsku o nástupnícke právo Ladislava Pohrobka a Vladislava Jagelovského, Kežmarčania snažili so vyfažiť pre seba čo najviac⁸⁰ až roku 1441 zmocnil sa Kežmarku Ján Jiskra, ktorý tam zanechal svojich kapitánov Mikuláša Brcala a Bartoša Harwikovicza, ktorí neskoršie vystúpili zo služieb Jána Jiskru, pridali sa na stranu bratříkov. Kapitáni i samotné mesto Kežmarok zohrali dôležitú úlohu v bratrickom hnutí. Kežmarok bol totižto z rúk bratříkov vykúpený až roku 1462 a bol daný do držby Imrichovi Zápoľskému. Bývalí mestskí kapitáni Mikuláš Brcal a Bartoš Horwikowicz vstúpili do služieb kráľa Mateja, akiste do jeho čierneho pluku — legio nigra.⁸¹

Treba poukázať i na to, že Kežmarok práve v rokoch, kedy ho mali v rukách spomenutí bratrickí kapitáni, najviac vyfažil pre svoju prestíž a že práve

Obr. 12. Jasov-jaskyňa – oslavný nápis jiskrovcov na stene jaskyne z 25. 2. 1452.

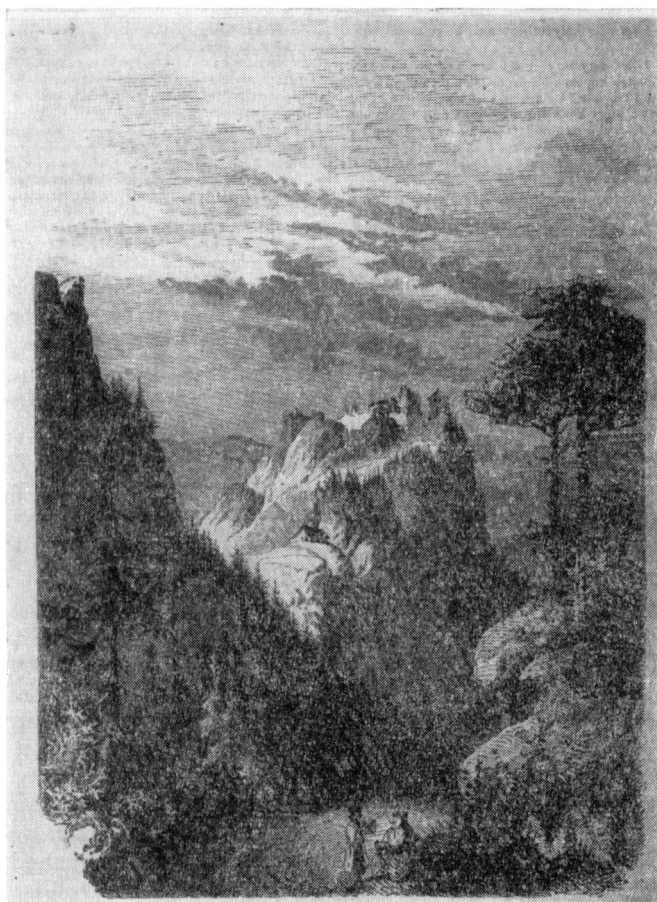
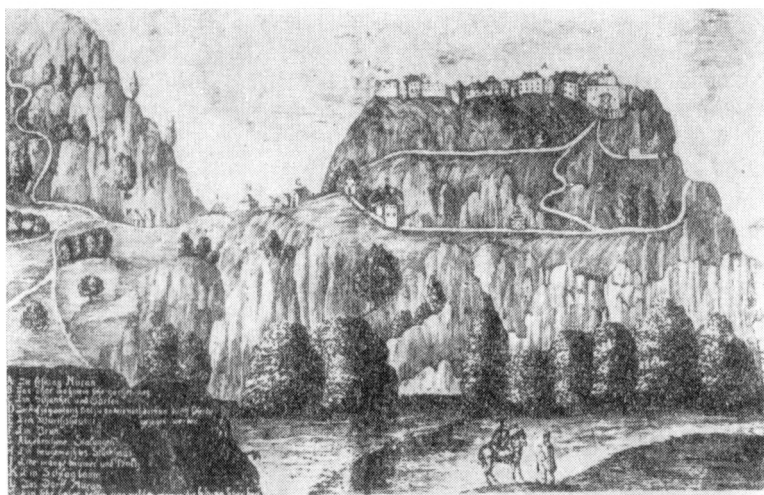
Obr. 13. Jelšava-Hradisko – Nádvorie hrádku.
Obr. 14. Jelšava-Hradisko – Priekopa po SZ strane.

tieto roky boli pre Kežmarok a Kežmarčanov obdobím prosperity. Veď roku 1444 začali stavať nový pomerne veľký kostol zasvätený sv. Križu, ktorý bol devastovaný roku 1433 za druhého vpádu husitského vojska z Poľska na územie Spiša.⁸² V svojej staršej práci sme poukázali na protirečenie, že v uvedenom období, čo východne Slovensko bolo operačným územím bratrického vojska a vojska panovníckeho dvora, niektorých východoslovenských miest i šľachticov, zatiaľ Kežmarok na úkor iných východoslovenských miest hospodársky sa vzimáhal a bohatol.⁸³ I výstavba Kežmarského hradu nepriamo sa spája s uvedenými nepokojmi na východnom Slovensku, lebo Imrich Zápoľský, ktorý sa nakoniec i proti všetkým protestom Kežmarčanov, stál zemepánom Kežmarku, rozhodol sa v Kežmarku okrem opráv mestského opevnenia niekedy po r. 1462 začať s výstavbou svojho Kežmarského hradu. Prvá písomná zmienka o hrade je však až z roku 1465. Výstavbou tohto hradu chcel I. Zápoľský mesto ešte lepšie opevniť, aby nemohlo byť vojensky prípadne tak prekvapené a ľahko obsadené eventuálnym nepriateľom, ako tomu bolo na jar v roku 1433 počas druhého vpádu husitov na Spiš. Je len samozrejmé, že pri výstavbe hradu Zápoľský využil i pôvodne stredoveké mestské opevnenie a hrad situoval do severovýchodnej časti mesta, kde predtým stál kostol sv. Alžbety, ktorý spolu i s kláštrom bol devastovaný roku 1433 a keďže Kežmarčania už nehodli obnoviť zbúraný kostol, Zápoľský na výstavbu svojho hradu použil stavebný materiál z tejto sakrálnej stavby pre výstavbu svojho hradu.⁸⁴

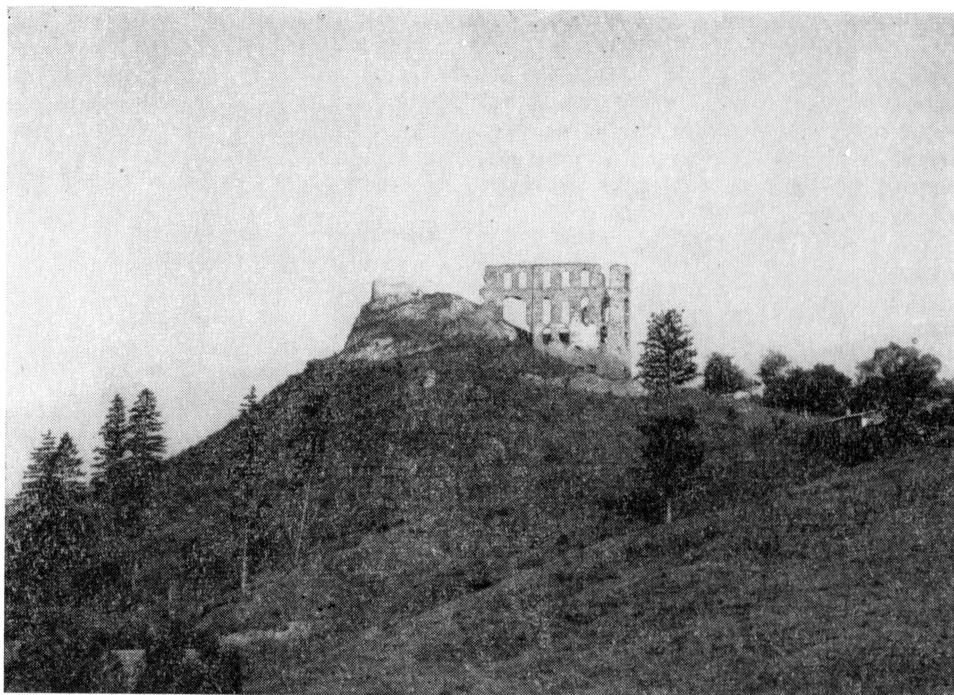
Margecianka (z. o. kat. obce Bijacovce, okr. Spišská Nová Ves); sa uvádza v písomnostiach už v 13. storočí ako „mons Margarethe magnam silvam“ s kamenným kostolom zasväteným sv. Margarete, ležala na rozhraní chotárov Ordzoviana a Bijacoviec. V rokoch pobytu bratríckych vojsk na Spiši mali ju v rukách bratríckej vojská. Bola ich dôležitým operačným bodom na ceste Stará Lubovňa-Plaveč. Podľa spišského historika, bratříci si Margecianku opevnili a údajne tam vybudovali jednu zo svojich pevností. Po odchode bratříkov zo Spiša obec i pevnosť zanikli a dnes už v lesnom poraste nemohli sme zistiť miesto, i keď v protokole komisie, ktorá určovala hranice medzi Jablonovom, Pavlanmi a Spišským Podhradím roku 1821 sa uvádza, že na hore Margecianka sú viditeľné zručiny niekdajšej pevnosti.⁸⁵

Moldava (okr. Košice-vidiek): V polovici 15. storočia obsadil mestečko Moldavu Ján Jiskra a dal si tu údajne postaviť menšiu pevnosť — posádku. Túto však už roku 1449 obsadil a zničil Ján Hunyadi.⁸⁶ Podľa košického archívára L. Keménya v košickom mestskom archíve nachádzala sa listina z roku 1451, podľa ktorej Košice upovedomujú Jiskru, že Talafus obsadil a opevnil kostol v Moldave.⁸⁷ Pri našom terénnom prieskume roku 1979 stopy po pevnosti sme nenašli, iba u miestnych obyvateľov je živá tradícia o opevnenom kostole na námestí, ale ani na ňom dnes už nie sú badateľné stopy po nejakom opevnení.

Muráň (okr. Rožňava): Muráňsky hrad rozprestiera sa na pomerne vysokom skalnom kopci pri uzávere Revúcskej doliny. Prvá zmienka pochádza z roku 1271, keď ho kráľ Štefan V. daroval krajinskému sudcovi Mikulášovi ako súčasť jelšavského panstva.⁸⁸ Pre stavbu tohto hradu bola podstatná jeho poloha so skalnými zrazmi, pri čom plošina skaly bola využitá na vlastné nádvorie hradu. V takomto stave sa priam „ponúkol“ bratríckym vojskám k jeho obsadeniu. I značná časť Jiráskovej trilógie Bratstvo sa vzťahuje na tento hrad a jeho okolie. Hrad dobyl Štefan Zápoľský a dostal ho od kráľa do daru. Kráľ Matej listom z 15. októbra 1461 vyzýva Levoču, aby v boji získal hrad z rúk bratříkov pomáhali Štefanovi Zápoľskému.⁸⁹ Prieskumom sme zistili už iba nepatrné zvyšky po tomto stredovekém a niekedy tak slávnom Muráňskom hrade.⁹⁰

Obr. 15. Muráň-hrad – perokresba hradu z roku 1640.
 Obr. 16. Muráň-hrad – perokresba z 19. stor.

Obr. 17. Plaveč – hrad.

Nižný Tvarožec (okr. Bardejov): Severozápadne od obce, na zalesnenom kopci zvanom Zámčisko (kóta 673) postavili si bratricsi pevnôstku. Temeno vrchu klesá smerom severným, kadiaľ viedla aj prístupová cesta. Pevnosťka mala elipsovité pôdorys o celkovej dĺžke 33 m a maximálnej šírke 13 m. Obohnaná bola valom, pozostávajúcím z na sucho nahromadeného kameňa, ktorý bol na mieste naporúdzi. Zo severnej a východnej strany ju opatrili neveľkou priekopou. Pri terénnom prieskume⁹¹ sme stopy po malte nezistili a tak možno predpokladať, len narýchlo zbudované zrubové stavby s kamennou podmúrovkou (analógia Chmeľov). Prvý zisťovací výskum na uvedenej polohe uskutočnil už roku 1960 F. Blahuta, pri ktorom získal skromné úlomky keramiky, železné klince a hroty do šípov s tuľajkou. Je to materiál, ktorý časove spadá do 15. storočia.⁹²

Plaveč (okr. Stará Lubovňa): Podľa darovacej listiny kráľa Ondreja III. zo 7. októbra 1924. hrad vystaval asi v polovici 13. storočia išpán Detrik.⁹³ Vzhľadom na značnú stavebnú i terénnu devastáciu hradu, nie je možné určiť etapovosť vývoja hromadného útvaru. Dnešný základný lichobežníkový útvar s ďalšími troma nárožnými baštami pochádza pravdepodobne z prelomu 16. storočia. V dejinách bratrického hnutia zohral Plavečský hrad kľúčovú úlohu ako sídlo jedného z najväčších vodcov bratříkov na východnom Slovensku Petra Axamita z Kosova. Axamit po rozchode s Jánom Jiskrom (okolo r. 1450) dostal sa vlastne na čelo bojujúcich bratrických skupín na východnom Slovensku, ktoré stmelil v jednotné bratrické vojsko a za sídlo si zvolili práve Plavečský hrad, kde sa najradšej zdržiaval. Mal ho v držbe až vlastne do svojej smrti (1458).⁹⁴

Plavečský stredoveký hrádok, ktorý stál na citadele nestačil pre Axami-

tovú posádku, preto si pravdepodobne jeho vojaci hrad, resp. nadvorie zväčšili a opevnili. Na severovýchodnej strane hradu vidieť zvyšky zemných valov, uzavierajúce, približne štvorcové predhradie, v nárožiach, ktorého sú náznaky dvoch kruhových rondelov. Budúci archeologický výskum túto časovú následnosť buď potvrdí, alebo vyvráti.

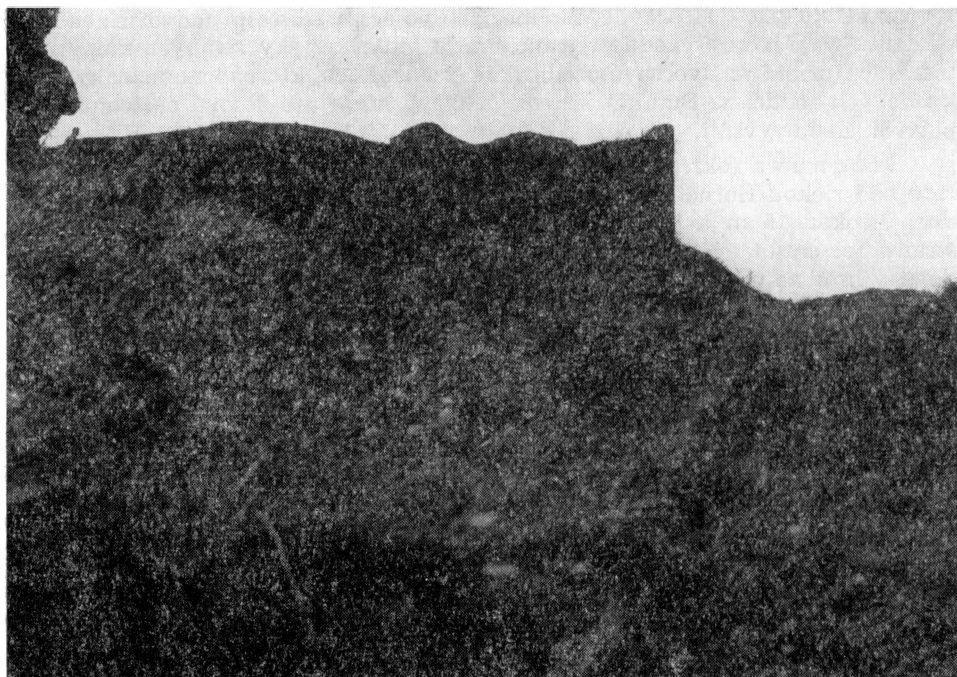
Richnava (okr. Spišská Nová Ves): V intraviláne dnešnej obce, na terase nad riekou Hornád, stál malý hrádok obohaný mohutnou priekopou (dnes širokou 15 m a hĺbkou 4,5 m) podkovovitého tvaru, pri čom z južnej strany bol chránený prirodzeným zrázom terénu. Ján Jiskra dobyl tento stredoveký hrad za pomoci spišských miest už roku 1442 pri čom mnohí z jeho žoldnierskeho vojska padli a sám hrad utrpel značné škody.⁹⁵ Preto ho dal Jiskra znova zreštaurovať⁹⁶ a zveril ho pod kapitanát J. Talafusa, ktorý sa podpisoval ako Johannes Thalafus de Ostrova capitaneus castris Richno. Talafus, ktorý neskôr prešiel na stranu bratříkov, držal hrad v svojich rukách až do roku 1462, t. j. do obdobia dohody medzi uhorským panovníkom a Jánom Jiskrom a až potom ho odovzdal Talafus Matejovi Korvinovi a prešiel na čas do jeho služieb. Neskôr sa vrátil k bratříkom a nevedno, kde skončil svoj život. Hrad obsadil Imrich Zápoľský a za hrad vyplatil panovníkovi 12 tisíc zlatých.⁹⁷

Spišský hrad (kat. obce Žehra, okr. Spišská Nová Ves) nesporne zohral dôležitú úlohu v období pôsobenia Jána Jiskru a bratříkov na východnom Slovensku. Jiskra mal hrad na čas v svojej držbe už od roku 1443. Vtedy za kapitána hradu, popri staršom kastelánovi Petrovi Baskovi, vymenoval ešte svojho kapitána P. Axamita. Axamit bol kapitánom Spišského hradu pravdepodobne do roku 1450, kedy sa rozišiel s Jiskrom a postavil sa na čelo bratrického revolučného vojska na východnom Slovensku.⁹⁸

Podľa A. Vallaška, ktorý robil na Spišskom hrade systematicky archeologický výskum v rokoch 1969—1978 Jiskra a jeho prívrženci vystavali si v dnešnom dolnom nadvorí hradu samostatnú kruhovú pevnosťku s vlastným fortifikačným systémom.⁹⁹

Spišský štvrtok (Sp. N. Ves): Ján Jiskra v roku 1455 opevnil kostol v Spišskom štvrtku, aby odtiaľ mohol operovať proti Kežmarku, kde sídlili bratrickí kapitáni Brcal a Bartoš. Túto udalosť stručne zaznamenal levočský kronikár.¹⁰⁰ Stopy po opevnení vo forme súvislej terénnej vlny vidieť dodnes. Pri zisťovacom výskume F. Javorského roku 1969 — v záhrade starej školy (v tesnej blízkosti kostola) — boli objavené i základy murovaného opevnenia spolu s nálezmi keramiky ako aj mincí zo 14.—16. storočia.¹⁰¹

Šarišský hrad (v kat. obce Veľký Šariš, okr. Prešov): Župný hrad Šariš, ktorý ako kamenný bol postavený okolo roku 1200, zohral tiež svoju rolu v období, ktoré sledujeme. Žoldnieri Jána Jiskru, ktorým v tom čase velil Mikuláš Brcal, dobyli ho po dlhšom obliehaní v polovici marca 1441. Hrad bránilo šľachtické vojsko taverníka a vlastníka Jána z Perína. Odtedy až do polovice roku 1462 bol hrad, hoci ako kráľovský, v správe a faktickej držbe Jána Jiskru, ktorý bol aj županom Šarišskej župy.¹⁰² Sám Jiskra sa v rokoch 1455—1456 dokazateľne zdržiaval na Šarišskom hrade. Keď sa kuli plány vo vládnucich kruhoch Uhorska na zlikvidovanie bratříkov, hlavný kapitán kráľovského vojska Štefan Zápoľský dal na prvoradé miesto Šarišský hrad a hrad v Richnave ako významné strediská bratrického odporu. Kráľovské vojská začali koncom roku 1460 útočiť na hrad Šariš, kde v tom čase sídlil Matej Kniezič.¹⁰³ Kráľ Matej už v marci 1461 žiadal mestskú radu v Bardejove, aby poskytla pomoc na dobytie Šarišského hradu.¹⁰⁴ 4. júla 1461 písal jágerský biskup Ladislav o tom, že bratříci sa znovu zmocnili Šarišského hradu a prosí Bardejovčanov, aby mu poslali na pomoc vojsko.¹⁰⁵ Až koncom roku 1461 sa zmocnil

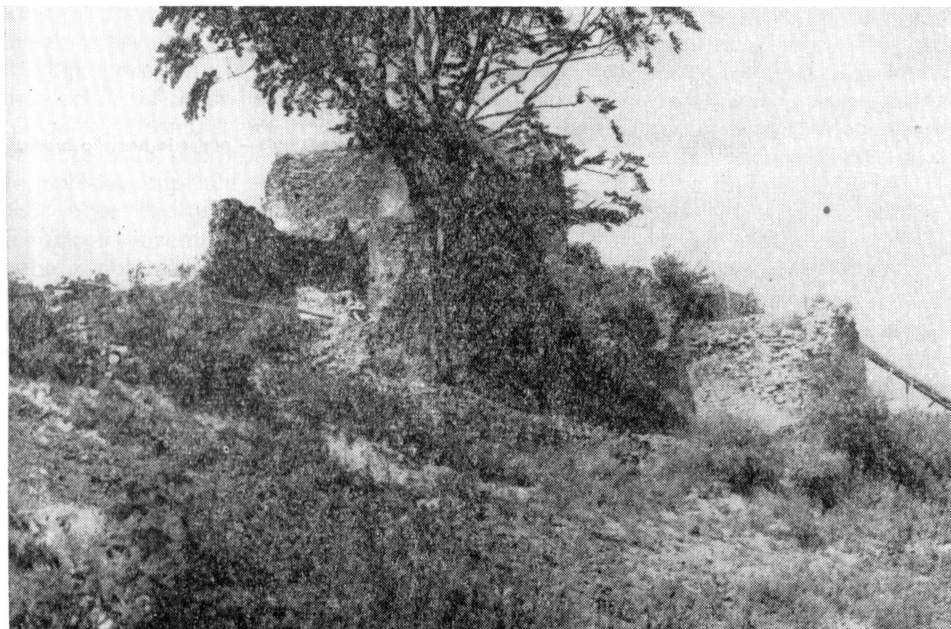
Obr. 18. Plaveč-hrad (pohľad na najstaršie jadro hradu).

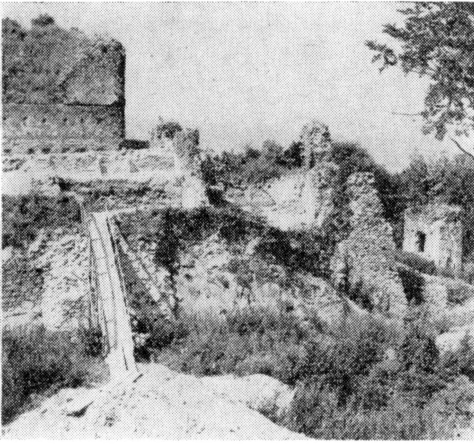
Obr. 19. Richnava – hrad (pohľad na lokalitu od juhu).

Obr. 20. Richnava – hrad (zvyšky hradu v intraviláne obce).

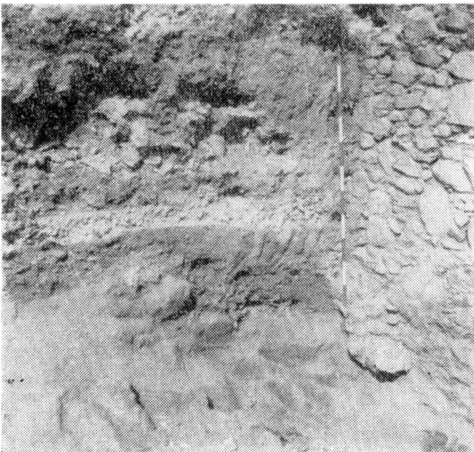
Obr. 21. Hrad Šariš – východná časť horného hradu.

Obr. 22. Hrad Šariš – pohľad od juhu na horný hrad.

Obr. 23. Hrad Šariš – nádvorie horného hradu.

Obr. 24. Hrad Šariš – spálený horizont z 15. storočia.

hradu kráľov spojenec Štefan Zápoľský, ktorý hrad obkľúčil, izoloval posádku, ktorú hlad donútil vzdať sa.

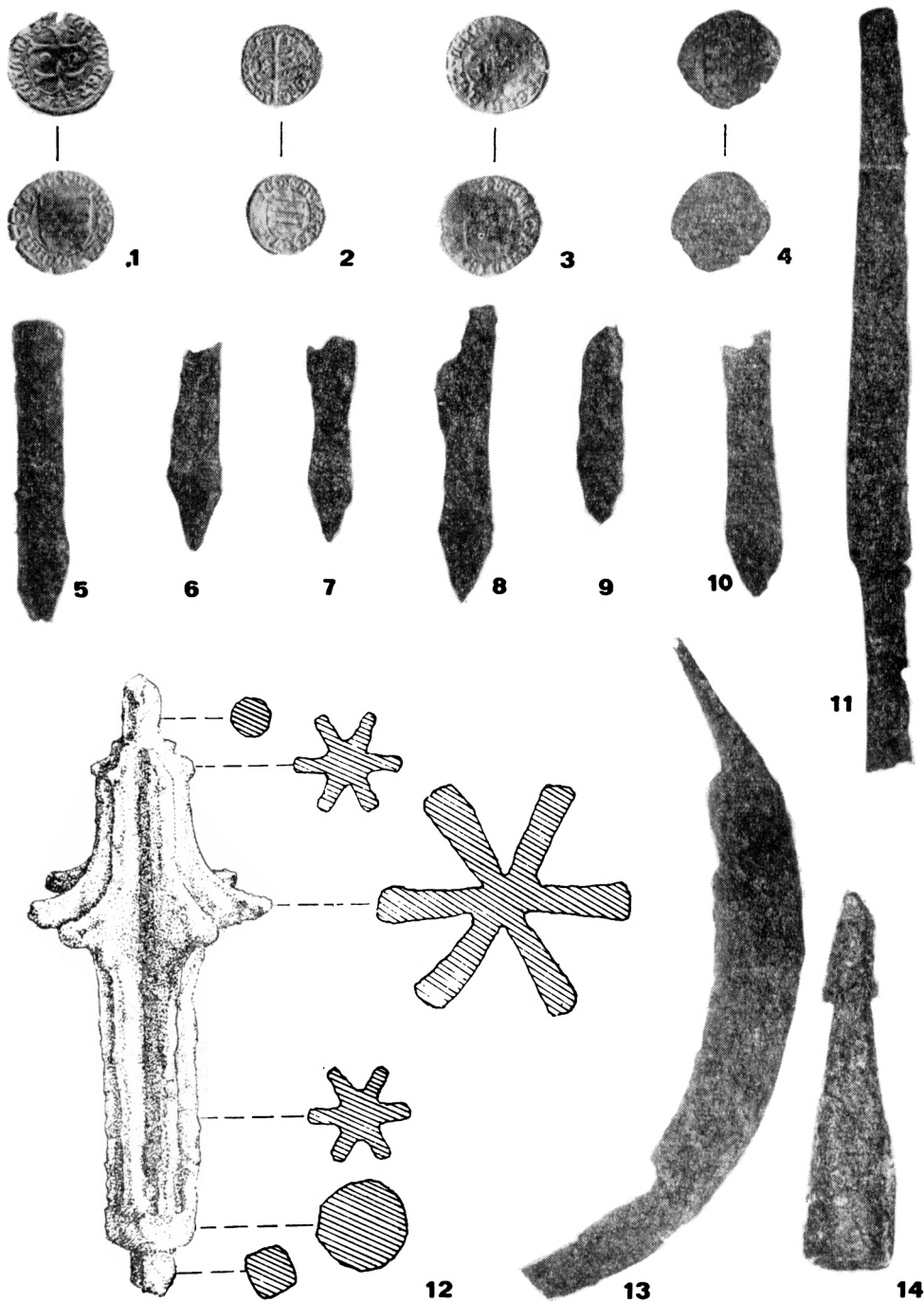
Systematický archeologický výskum, ktorý na lokalite prebieha od roku 1972, priniesol množstvo pamiatok materiálnej kultúry, ako i nové poznatky pre poznanie etapového vývoja objektu. Ako výskum ukazuje, tzv. Jiskrovo obdobie, nezasiahlo do stavebného vývoja hradu. Správne je konštatovanie staršieho historika K. Tuhrinského, že „príjmy z majetkov nedávali sa na údržbu hradu, ale míňali sa pre ich vlastnú potrebu.¹⁰⁶ Vonkajšie opevnenie dolného hradu bolo zbudované na prelome 14.—15. storočia, viac-menej zo strategických dôvodov. Okružná hradba s jedinou vežou, ktorá osamotene bola vystavaná koncom 13. storočia v južnom cípe hradného vrchu, sleduje okraj prirodzenej terasy a jej výstavbou sa zbavili predsunutej plošiny vhodnej na manévrovanie útočníka. Výskumom sa podarilo v priestore horného hradu zachytiť hrubú spálenú vrstvu, ktorú datujú keramické nálezy, hroty šípov s tuľajkou a mince Ladislava Pohrobka a Mateja Korvína do polovice 15. storočia, teda do nami sledovaného časového úseku. Tento nález svedčí o podpálení objektov na hrade, pravdepodobne samými bratříkmi. Písomné pramene o tom, ako aj o akejkoľvek stavebnej akcii v tomto období, mlčia. Z militárií nájdených pri výskume možno bezpečne pripísať bratříkom nález bojovej kopy a tesáka, ktoré sa našli aj na iných či už husitských, alebo bratrických lokalitách u nás.¹⁰⁷

Z a l u ž a n y (z. o. v katastri obce Nemešany, okr. Sp. N. Ves): I zaniknutú stredovekú osadu Zalužany, ktorej časť sme archeologicky prebádali, môžeme zaradiť k tzv. bratrickým lokalitám. Písomne pramene jednoznačne potvrdzujú, že v časoch pobytu bratříkov na Spiši Spišská kapitula vlastnila veľkú časť Zalužian a vtedajší prepošť Ján Stock zafažoval vyberaním poplatkov nielen poddaných, ale i drobnú spišskú šľachtu — zemianstvo, ku ktorému patrili i zemepáni Zalužian.¹⁰⁸ Vzopreli sa aj proti cirkevnej vrchnosti ako napr. Gregor z Markušoviec, Benedikt zo Sp. Hrhova, Ladislav z Ordzovian, Mikuláš, kastelán Lbovnianskeho hradu, ba dokonca aj Ladislav, opát kláštora v Spišskom Štiavniku a zapojili sa do protifeudálneho bratrického hnutia. Zemepáni zo Zalužian vytrvali v tomto boji až do konca. Keď v šesťdesiatych rokoch 15. storočia bratrické hnutie presúva svoje centrum na západné Slovensko, cirkevná hierarchia na Spiši bojuje proti nemu všemožnými prostriedkami, ba aj devastáciou tých osád, ktoré boli stúpenkami bratříkov. Je viac než pravdepodobné, že tento osud postihol aj Zalužany, ktorých majitelia sa nevedeli zmieriť s tým, že Spišská kapitula ich priam okradla o ich zalužanský majetok. „Rebelantskú“ obec kapitula potrestala. Poddaných jednak presťahovala na kapitulú a jednak na území dnešných Nemešian, kde predsa len nechala bývať posledného z potomkov Zalužianskych a prvého z novej zemepanskej rodiny, ktorá si zmenila svoje meno na Nemessányi a celú pôvodnú osadu Zalužany i s panským dvorom a kostolom, ktoré stáli bokom od hlavnej cesty, ponechala svojmu osudu. Neskoršie vyhorela a úplne zanikla.¹⁰⁹

IV.

Záverom konštatujeme a zdôrazňujeme poznatok, že výsledky doterajšieho bádania historickej archeológie pomáhajú pri štúdiu a dokreslení obrazu onoho obdobia slovenských národných dejín, v ktorom územie Slovenska, možno povedať, bolo centrálnym dejiskom bratrického protifeudálneho hnutia, ktoré bolo pokračovaním husitského revolučného hnutia a v určitom slova zmysle i jeho vyvrcholením.

Vieme, že prehľad tzv. jiskrovských a bratrických lokalít, nie je vyčerpá-

Obr. 25. Výber nálezov z 15. storočia (1–3, 13, 14 – Hrabušice-Zelená hura, 4–12 – Sariš hrad).

vajúci. No, na druhej strane, vari, nenadsadzujeme, keď tvrdíme, že v celoslovenskom meradle je východné Slovensko doposiaľ v tomto smere najviac skúmané. Našou snahou bolo a je poukázať na súčasný stav bádania a poukázať na to, že poznatky historickoarcheologického výskumu pomáhajú meritórne riešiť mnohé z problémov, ktoré vystupujú v súvislosti so životom a pôsobením bratříkov v tejto oblasti. Spomenuli sme, že vpády husitov, do oblasti Spiša v rokoch 1431 a 1433, boli krátkodobé a ničivé. Ich záujem o územie bol predovšetkým motivovaný ekonomickým hľadiskom a veľkým odporom voči cirkevnej hierarchii. Svedectvom toho je poznatok, že zamerali sa predovšetkým na majetok cirkevný; napádali hlavne kláštory, a to bez ohľadu na ich majetkové postavenie.¹¹⁰ Stránka ideologická a náboženská bola tu až druhoradá. Počas prvej výpravy v roku 1431 „nemohli po stránke propagačnej nijako prenikavejšie vplyvať na svoje okolie“, uvádza B. Varsík. A v druhej výprave roku 1433 za dvojtyždňového pobytu na Spiši nebolo ani času zráť sa s novým prostredím.¹¹¹

Poukázali sme už aj na to, že inakšie treba hodnotiť a posudzovať jiskrovcov a samotných bratříkov. Ján Jiskra a jiskrovci boli prívržencami prohabsburskej politiky, ale bratříci boli v jadre nositeľmi protifeudálnej a sociálnej idey husitizmu. Tento charakter sa výraznejšie prejavil, keď sa na čelo bratrického hnutia postavil Peter Axamit z Kosova. Po jeho smrti však nastal úpadok i v bratrickom hnutí. Vtedy už „za peniaze a žold boli ochotní (rozumej bratříci) bojovať za hocikoho“.¹¹² Po roku 1458 do radov bratrických skupín dostávalo sa aj veľa lupičského elementu, čo vysvitá z mnohých súdobých prameňov.¹¹³ Práve preto mnohí buržoázni historici sa usilovali zdiskreditovať celé bratrické hnutie.

Ďalšie naše poznatky ukazujú, že jiskrovci a bratříci obsadzovali predovšetkým stredoveké hrady a hrádky (Šariš, Richnava, Spiš, Muráň, Marcelov hrad, Plaveč a iné), niekedy i opustené (Jelšava), ktoré si upravovali a prispôbovali svojim potrebám. Zmocňovali sa aj sakrálnych objektov — kostolov¹¹⁴ a využívali ich ako svoje operačné body (Moldava, Nižná Myšľa, Spišský Štvrtok, Ružomberok a pod.), ba aj jaskýň (Haligovce a Jasovská jaskyňa). Sami stavali si jedine malé pevnosti — fortalitia — narýchlo zbudované a opevnené „valom“ vzniklým nahromadením kameňa a zeminy, zvyčajne vybratej z priľahlej priekopy (Chmeľov, Nižný Tvarožec).

Niektoré pamiatky hmotnej kultúry z doteraz bádaných „bratrických“ lokalít, menovite zo skupiny militaria, možno s dávkou veľkej pravdepodobnosti pripísať do inventára bratrických bojových oddielov. Patria k nim také nálezy ako napr. bojové kopy zo Šarišského a Marcelovho hradu; tesák (ako sečná zbraň) taktiež zo Šarišského hradu. K nim možno uviesť analógie v nálezoch z Gajár — posádky a z husitskej posádky v Dolanech pri Olomouci.¹¹⁵ Nedá sa však jednoznačne tvrdiť že by tieto a iné zbrane (palné) si vyhotovovali sami a len pre vlastnú potrebu. Zachované historické pramene totižto ukazujú, že výroba zbraní (najmä palných) má i na východnom Slovensku staršiu tradíciu. Tak napr. z roku 1429 je zmienka o bardejovskom zbrojárvi — výrobcovi čierneho prachu a palných zbraní — o Filipovi Rotgisserovi.¹¹⁶ Z neskorších rokov (1459) je zachovaná správa o druhom chýrnom výrobcovi pušiek taktiež z Bardejova, ktorého dokonca si vyžiadal sám panovník do Budína.¹¹⁷ Ostáva však nesporný poznatok, že kontakty s husitmi a pôsobenie bratříkov zasiahlo i do vývoja výroby zbraní (predovšetkým palných) nielen u nás, ale i v susedných krajinách.¹¹⁸ Husitským a bratrickým vojskám treba pripísať predovšetkým zavedenie a používanie „zbraní ľahkého kalibru“ — tarasníc — hűfníc a hlavne hákovníc. Zatiaľ zo slovenského územia poznáme iba dva nálezy hákovníc, a to z Gajár a zo Spišského hradu.¹¹⁹ Na náboje — projektily — týchto zbra-

ni sa prišlo na viacerých lokalitách predovšetkým pri výskumoch niektorých východoslovenských hradov.¹²⁰

V oblasti nášho zájmu z obdobia bratrického nedá sa ani zo stredovekej keramiky vytriediť tzv. „husitská“ keramika. Nenachádzajú sa v nej ani kachlice s „husitskými“ motívmi, a to nielen na východnom, ale ani na západnom Slovensku, ba ani na Morave, tak ako v českom prostredí.¹²¹

Naproti tomu dnes sa nedá poprieť, žeby bratrické revolučné hnutie nemalo podiel na rozvoji slovenskej národnosti a slovenského písomníctva vôbec. Posledné práce nielen slovenských, ale i českých historikov, ktoré sme aj v tomto našom referáte použili a citovali, to jednoznačne dokazujú a potvrdzujú. Bratrické revolučné hnutie i keď trvalo iba dve decenia, zanechalo viditeľné stopy v celej slovenskej sociéte a pomáhalo pri formovaní slovenskej národnosti posilňovaním slovenského živlu na vidieku, v slovenských mestách a mestečkách. A nemožno inak ako súhlasíť so závermi P. Ratkoša o tejto otázke, že „revolučná ideológia za bratrického hnutia podchytila triedny odpor slovenského ľudu, a že v každom ohľade posilnila postavenie slovenskej národnosti v mnohonárodnostnom Uhorsku“. Sme radi, že výsledky historickoarcheologických prieskumov a výskumov, ako sme ich v skratke uviedli, pomáhajú pri štúdiu a dokreslení historického obrazu slovenských národných dejín v období bratrického revolučného hnutia a po ňom, lebo nakoniec ono bolo aj impulzom k vzburám roľníkov na východnom Slovensku v druhej polovici 15. a na začiatku 16. storočia.

Poznámky

- 1 Bel, M.: *Institutiones linguae germanicae 1718*, kde zdôraznil význam husitizmu pre vývoj slovenskej spoločnosti
Bartholomeides, L.: *De Bohemis Kishontensibus antiquis et hodiernis commenta-*
a replika J. Bottu: Reflexie na poznámky Jozefa Škultétyho, Ladislava Končeka a Fr. V. Sasínka o článku „Jiskra na Slovensku“. SP 21, 1901, s. 527—550. Na tieto i na iné staršie práce a na ich hodnotu poukázal P. Ratkoš v svojej štúdií: *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*: In: *Mezinárodní ohlas husitství*. Praha 1958, s. 27—28.
- 2 Porovn. Gerö, J.: *A cseh husziták Magyarországon*. Budapest 1910. Tóth-Szabó, P.: *A cseh-huszita mozgalom és uralom története Magyarországon*. Budapest 1917. Mišík, M.: *Husiti na Slovensku*. Banská Bystrica 1928. Špirko, J.: *Husiti, jiskrovci a bratříci v dejinách Spiša (1431—1462)*. Levoča 1937. Práca posledného historika i napriek negativistickému postojú voči bratrickom, doniesla mnoho pramenného materiálu a preto je pre nami sledovanú otázku dôležitá a po prehodnotení záverov autora aj dobrá, lebo donáša mnoho faktografického materiálu. Špirkom prvýkrát definovaný termín „jiskrovec“ „bratřík“ sa dnes už všeobecne uznáva. Porovn. Ratkoš, P.: Cit. št. In: *Mezinárodní ohlas*, s. 28n. *Encyklopédia Slovenska* zv. I—II, 1977, 1978, pozri heslá jiskrovci, bratříci.
- 3 Šimek, O.: *Husitizmus a reformácia na Spiši*. Lipt. Mikuláš 1971. Opakuje tvrdenia, ktoré nielen v svojich starších prácach zamietol B. Varsík: *Husiti a reformácia na Slovensku do žilinskej synody*. Bratislava 1932, s. 41—47, ale i v svojich novších štúdiách ako: *Osídlenie Myjavy a Myjavskej pahorkatiny do začiatku 17. storočia*. Zb FFUK—História 23, 1972, s. 91—160 a ďalšia jeho práca venovaná husitskej otázke na Slovensku. Porovn. k tomu aj vyčerpávajúcu štúdiu P. Ratkoša: *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*: HČ 1, 1953, s. 29—31. *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*. In: *Mezinárodní ohlas*, tlo. Wütemberk 1973. Porovn. Bottu, J.: *Ján Jiskra na Slovensku*. SP 21, 1901, s. 281—30. Škultéty, J.: *Ján Jiskra český jazyk na Slovensku*. SP 21, 19001, s. 336—343

- s. 27—51. Ďalej sú to práce. Hoffmann, L.: Ohlas husitského hnutia na Slovensku. Martin 1954 a Bratříci slávní protifeudální bojovníci 15. století. Praha 1959. Z českých bádateľov najnovšie venoval pozornosť pôsobeniu husitov a bratříkov na Slovensku Macek, J. v niekoľkých svojich štúdiách ako napr. Národnostní otázka a husitství. In: Mezinárodní ohlas, s. 5—25; Význam husitského revolučního hnutí pro slovenský lid. In: O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov. Bratislava 1956, s. 38—64.
- 4 Porovn. pozn. č. 2.
- 5 Špirko, J.: Cit. d., s. 53—54.
- 6 Nagy, G.: A terebesi országyülés 1454—ben. AZVT, s. 5—9. V Trebišove sa radili a „rabló csehkek ellen“, a uzniesli sa: stipendiaros nostri lincuaġii homines scilicet hungaros“.
- 7 Porovn. pozn. č. 2 a Špirko, J.: Cit. d.
- 8 Špirko, J.: Cit. d. s. 81.
- 9 Ratkoš, P.: Cit. št.: In: Mezinárodní ohlas, s. 44.
- 10 Porovn. Húščava, A.: O činnosti zbojníckych družín na severovýchodnom Slovensku na konci XV. storočia (Bardejovský výhražný list vo svetle histórie). Hist. štúd. 2, 1956, s. 181—215. Tenže: Zbojnícke družiny na severovýchodnom Slovensku do roku 1526. Slov. náropis 4, 1956, s. 458—478. Gácsová, A.; Boje Mateja I. proti Jánovi Jiskrovi z Brandýsa a bratříkom v rokoch 1458—1467, HČ 25, 1977, s. 187—219.
- 11 Tamže.
- 12 Špirko, J.: Cit. d. s. 96—97.
- 13 Wagner, C.: Analecta Scepussii sacri et profani I. Veinnae 1773, II. 1774, s. 347. Tóth-Szabó, P.: Cit. d. s. 408 et passim.
- 14 Ratkoš, P.: Cit. št. HČ 1, 1953, s.
- 15 Macek, J.: Cit. št. In: O vzájomných vzťahoch, s. 46 a Ratkoš, P.: Cit. št. In: Mezinárodní ohlas, s. 45.
- 16 Hoffmann, L.: Cit. d. pozri mapku na str. 64. Ratkoš, P.: Cit. št. In: Mezinárodní ohlas, s. 44.
- 17 Macek, J.: Cit. št. In: O vzájomných vzťahoch, s. 49.
- 18 Varsik, B.: Husitské revolučné hnutie a Slovensko. Bratislava 1965. Tam uvedená staršia literatúra je kriticky zhodnotená. Jednotlivým husitským posádkam venoval aj samostatné state. Str. 198—286. Macek, J.: Cit. št. In: O vzájomných vzťahoch, s. 45—46.
- 19 Tamže.
- 20 Marsina, R.: Žilina v období včasného a vrcholného feudalizmu. In: Žilina — Dejiny a prítomnosť. Martin 1975, s. 50—51. Ratkoš, P.: Cit. št. In: Mezinárodní ohlas, s. 48—50. Macek, J.: Cit. št. In: O vzájomných vzťahoch, s. 43—45.
- 21 Varsik, B.: Husitské revolučné hnutie, s. 194—195.
- 22 Špirko, J.: Cit. d. s. 12—13.
- 23 Dejiny Levoče. Košice 1974. Zv. I. s. 107—108.
- 24 Tamže. Porovn. aj Fejér, G.: CDH X/7, s. 544. Špirko, J.: Cit. d., s. 123. Ratkoš, P.: Cit. št. HČ 1, 1953, s. 36. Varsik, B.: Husitské revolučné hnutie, s. 194—195.
- 25 Polla, B.: Kežmarok. (Výsledky historickoarcheologického výskumu.) Bratislava 1971, s. 131.
- 26 Tamže.
- 27 Špirko, J.: Cit. d., s. 80.
- 28 Polla, B.: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši (Zalužany), Bratislava 1962, s. 156. Porovn. Macek, J.: Cit. št. In: O vzájomných vzťahoch, s. 46—47.
- 29 Špirko, J.: Cit. d., s. 79.
- 30 Tóth-Szabó, P.: Cit. d., s. 276. Odvoláva sa pri tom na zprávu Enea Silvia Piccolominiho. Ratkoš, P.: Cit. št. In: Mezinárodní ohlas, s. 45.
- 31 Podľa J. Špirku, v cit. d. s. 80—81.
- 32 Dejiny Rožňavy. Košice 1978. Zv. 1, s. 68.
- 33 Slovenská encyklopédia I. Bratislava 1977. s. 254—255.
- 34 Porovn. Tóth-Szabó, P.: Cit. d., s. 287. Špirko, J.: Cit. d. s. 87—89.

- 35 Špirko, J.: Cit. d., s. 95.
- 36 Tamže, s. 101.
- 37 Encyklopédia zv. I., s. 202. Macek, J.: Cit. št.: In: O vzájomných vzťahoch, s. 47.
- 38 Zachovala sa aj prísaha príslušníkov „čierneho pluku“ v archíve mesta Bratislava: „Sacramentum sodalium legionis nigrae Mathiae“ z 2. 4. 1466. Encyklopédia, zv. I., s. 473.
- 39 Hájek, L.: Nové príspevky k praveku východného Slovenska. Pamiatky a mzea 1, 1952, č. 4, s. 54.
- 40 Špirko, J.: Cit. d., s. 84.
- 41 Slivka, M.: Opevnené sídla drobnej stredovekej šľachty v oblasti stredného Šariša. NO 21, 1979, s. 120—122, obr. 1 a 2.
- 42 Gácsová, A.: Cit. štud. HČ 25, 1977, s. 193.
- 43 Polla, B.: Zisťovací historickoarcheologický výskum v Brezovičke. NO 8, 1966, s. 408—429.
- 44 Špirko, J.: Cit. d., s. 83. Porovn. aj pozn. č. 39.
- 45 DR. B. P. (Polla): Za tajomstvom Haligovských skál (Historickoarcheologický výskum Axamitky). Podtatranské noviny č. 32 zo 17. 8. 1963. Dňa 19. 8. uskutočnil prieskum v Aksamitke T. Weis, vtedajší pracovník prešovského múzea a zachránil úlomky stredovekej keramiky. Pozri Archív AÚ SAV v Nitre č. 7172/75.
- 46 Špirko, J.: Cit. d., s. 88, pozn. č. 68.
- 47 Wagner, C.: Diplomatarium comitatus Sarosiensis. Posonii-Cassoviae 1780, s. 56—57. Fügedi, E.: Vár és társadalom a 13—14. századi Magyarországon. Budapest 1977, s. 209.
- 48 Wagner, C.: Diplomatarium, s. 182—3.
- 49 Gácsová, A.: Cit. št., HČ 25, 1977, s. 194. Špirko, J.: Cit. dr., s. 64, 76.
- 50 Tóth-Szabó, P.: Cit. d., s. 428—429.
- 51 Gácsová, A.: Cit. št. HČ 25, 1977, s. 204.
- 52 Slivka, M.—Vallašek, A.: Hanigovský hrad, Nové obzory 23, 1980, v tlači.
- 53 Porovn. Polla, B.: Hradištné nálezy z Smižian. AR 10, 1958, s. 58, 580, 581, Budinský-Krička, V.: Nález poľnohospodárskych nástrojov na slovanskom sídlisku v Smižanoch. SZ AÚ SAV č. 11, 1963, s. 145—152.
- 54 Slivka, M.: Výsledky archeologického výskumu na Kláštorisku v Letanovciach. NO 18, 1976, s. 199—214.
- 55 „... anno etiam raptores eodem (1453) quidam raptores et aemuli sub ductu Petri Axamith montem circa Kabisdorff incastrarunt, eumque Viridem montem aut Thabor cognominantes, hanc patriam variis augustiis molestarunt“. Nápis bol niekoľkokrát publikovaný. Pozri: Špirko, J.: Cit. d., s. 85. Polla, B.: Zisťovací historickoarcheologický výskum na bratrickom Tábore na Zelenej huse v Hrabušiciach. S1A 10, 1962, s. 252—279, obr. 1.
- 56 A. Jirásek navštívil lokalitu už dňa 14. 7. 1907, keď sa vybral z Hrabušíc na Kláštorisko, NO 18, 1976, s. 238.
- 57 Polla, B.: Cit.: št. S1A 10, 1962, s. 253—279. Tenže: Hrady a kaštiele na východnom Slovensku. V tlači.
- 58 Polla, B.: Cit. št.: S1A 10, 1962, s.
- 59 Polla, B.: Historickoarcheologický výskum na bratrickej posádke v Chmeľove. No 4, 1962, s. 52—76.
- 60 Podrobnejšie o tomto výskume pozri. Polla, B.: Cit. št. NO 4, 1962, s. 52—76.
- 61 Tóth-Szabó, P.: Cit. d., s. 244. Csánki, D.: Magyarországtörténelmi földrajza a Hynaydiák korában I. Budapest, 1890, s. 281.
- 62 Iványi, B.: Bártfa szabad király város levéltára 1319—1526. Budapest 1910, registry č.: 1142, 1151, 1169, 1176, 1181, 1194 a pod.
- 63 Hoffmann, L.: Bratřici, s. 56—57.
- 64 Dejiny Bardejova, Košice, 1975, s. 54.
- 65 Iványi, B.: Cit. d.: reg. č. 1176.
- 66 Tamže, reg. č. 1187.
- 67 Tamže, reg. č. 1168. 1. II. 1460 rada mesta Košíc píše Bardejovu, že v Košiciach sa vyjednáva s „Čechmi“ z Chmeľova.
- 68 Wagner, C.: Diplomatarium, s. 66. Špirko, J.: Cit. d. s. 108.

- 69 V dohode medzi iným čítame: „Nos Jacobus de Pozowe capitaneus, Ondrusko de Przieway, Joannes de Zachrasstye, Gothardus de Radlyna, Safyn de Sochaczowa... et ceteri seniores fortalitie de Komlos... pro ruptione et distractione dicti fortalitie Komlos, per nos noviter prope villam Johannis erecti... quod fortalitium Komlos, tertia die, facta integrali solutione quatuor millium ducentorum et quinquaginta florenorum auri rumpere et distrahere debeamus sub poena restitutiones dictorum quator millium ducentorum quinquaginta florenorum auri...“. Wagner, C.: *Diplomatarium*, s. 66—69.
- 70 Slivka, M.: *Cit. št.*, NO 21, 1979, s. 127.
- 71 Posledne na nález nápisu poukázal J. Bárta v štúdií: *Sto rokov speleo-archeologického výskumu Jasovskej jaskyne*. *Krásky Slovenska* 55, 1976, s. 536—540.
- 72 *Prager Presse* zo dňa 13. januára 1924. *Porovn. aj Slovenská čítanka*, Praha 1925, s. 120.
- 73 Chaloupecký, V.: *Středověké listy ze Slovenska*. Praha—Bratislava, 1937, s. 58.
- 74 Za upozornenie a informáciu ďakujeme kol. L. Olexovi.
- 75 Tóth—Szabó, P.: *Cit. d.*, s. 420—421.
- 76 Fejér, G.: *CDH IV/1*, s. 287. Fügedi, E.: *Cit. d. s. 146*.
- 77 Fejér, G.: *CDH, VII/5*, s. 243.
- 78 Tóth—Szabó, P.: *Cit. d. s. 290*.
- 79 Olexa, L.—Thököly, G.: *Zisťovací výskum na stredovekej lokalite Hradisko v Jelšave*. *AVANS* — 1976, s. 206—208, obr. 139.
- 80 Podrobnejšie o tom pozri: Polla, B.: *Kežmarok*, s. 132.
- 81 Tóth—Szabó, P.: *Cit. d.*, s. 316.
- 82 Špirko, J.: *Cit. d.*, s. 16—21. Polla, B.: *Kežmarok*, s. 131.
- 83 Polla, B.: *Kežmarok*, s. 132.
- 84 *Tamže*, s. 132—133. Posledné Puškárovci uvádzajú síce, že prvá zmienka o Kežmarskom hrade je z r. 1447, ale neuvádzajú prameň, z ktorého čerpali. Puškárová, B.—Puškař, I.: *Kežmarok. Pamiatková rezervácia*. Bratislava 1979, s. 28.
- 85 *Porovn. Hradszky, J.: Szepesvármegye a mohácsi vész előtt. Szepes-Váralja, 1888, s. 25, 66. Vencko, J.: Z dejín okolia Spišského hradu. Sp. Podhradie 1941, s. 65, 317—319. Bratislava 9, 1935, s. 162—163. Beňko, J.: Osídlenie severného Spiša do polovice 14. storočia. HŠ 15, s. 169. Ako i správu z prieskumu z 11. až 21. mája 1961 uloženú v Dokumentácii AÚ SNM Bratislava.*
- 86 *Magyarország vármegyei és városai. Abauj — Torna, Budapest 1896, s. 351, 483. Špirko, J.: Cit. d.*, s. 66.
- 87 Kemény, L.: *A „huszita“ templomokrol. AÉ 14, 1894, s. 361. Škultéty, J.: Cit. št. SP 21, 1901, s. 336—343.*
- 88 Wenzel, G.: *CDAC, Pest 1860—1875, VIII, s. 334.*
- 89 Wagner, C.: *Analecta Scepusia I*, s. 85. Tóth—Szabó, P.: *Cit. d.*: s. 322—323. Špirko, J.: *Cit. d.*, s. 111.
- 90 Podrobnejšie o dejinách hradu pozri: Polla, B.: *Hrady*, (v tlači). Botto, J.: *Cit. št. SP 21, 1901, s. 281—300. Tomášik, S.: Denkwürdigkeiten des Murányer. Schlosses mit bezug uf die vaterländische geschichte, Budapest 1882, s. 1—12.*
- 91 *Správa o prieskume A. Vallaška a M. Slivku zo dňa 11. 9. 1979 v dokumentácii SÚPSOP v Bratislave.*
- 92 Blahuta, F.: *Bratricky tábor v Nižnom Tvarožci, okres Bardejov. NO 5, 1963, s. 223—225.*
- 93 *Text listiny publikoval S. F. Sváby: Palócsa vára. In: A Szepesmegyei történelmi társulat évkönyve. Lőcse 1887, 46—48.*
- 94 Podrobnejšie o hrade pozri: Polla, B.: *Hrady* (v tlači). Špirko, J.: *Cit. d.*, s. 69.
- 95 Wagner, C.: *Analecta Scepusia II*, s. 100—101. Špirko, J.: *Cit. d. s. 43—44.*
- 96 Špirko, J.: *Cit. d. s. 44.*
- 97 Tóth—Szabó, P.: *Cit. d.*, s. 430. Špirko, J.: *Cit. d. s. 110 n.*
- 98 Wagner, C.: *Analecta Scepusia III*, s. 241. Špirko, J.: *Cit. d. s. 83.*
- 99 *Za upozornenie A. Vallaška mu aj na tomto mieste ďakujeme a odkazujeme na jeho príspevok. Podľa D. Menclovej celé dolné nádvorie hradu (tzv. veľký cvinger) je výsledkom stavebnej činnosti Jána Jiskru. Menclová, D.: Vliv hu-*

- sitských váleek na pozdně gotickou fortifikační architekturu, *Umění* r. 9, 1961, s. 439—440.
- 100 Wagner, C.: *Analecta Scepusia* III, s. 12. Hain, G.: *Löcsei krónikaja*, s. 14. Špirko, J.: *Cit. d.* s. 93. Vencko, J.: *Cit. d.* s. 65, 288.
- 101 Pozri: *Nález* mincí na Slovensku II, Bratislava 1978, s. 61, pod. č. 205.
- 102 Wagner, C.: *Analecta Scepusia*, I, s. 60.
- 103 Wagner, C.: *Diplomatarium*, s. 63—64.
- 104 Gácsová, A.: *Cit. št. HČ* 25, 1977, s. 203.
- 105 Tamže.
- 106 Tuhirinszky, K.: *Sárosvár története*. In: *Eperjesi kir. kat. főgimnázium értesítője 1898—1899*. Odtl. *Eperjes 1899*, s. 17.
- 107 Slivka, M.: *Stredoveké hutníctvo a kováčstvo na východnom Slovensku*. 2. časť. *Hist. carp.* 11, 1980, v tlači.
- 108 Ratkoš, P.: *Cit. št. HČ* 1, 1953, s. 36. Polla, B.: *Zalužany*, s. 156.
- 109 Podrobnejšie o tomto období Zalužian pozri *cit. d.* B. Pollu, s. 155—157.
- 110 Podrobnejšie o tom pozri: Varsik, B.: *Husitské revolučné hnutie*, s. 105—115 a Špirko, J.: *Cit. d.*, s. 16n.
- 111 Varsik, B.: *Husitské revolučné hnutie*, s. 161.
- 112 Gácsová, A.: *Cit. št. HČ* 25, 1977, s. 190.
- 113 Porovn. list muszynskeho kapitána Berdejovčanom, aby nechodili s tovarom na Bial, pretože v lesoch sa usalášili lupiči. Iványi, B.: *Cit. d.* s. 130, reg. č. 803. Pravdepodobne z tých čias i názov jaskyne Aksamitka v Haligovciach ako Zbojnícka jaskyňa a podobne i na pevnôstku Zámčiska v Nižnom Tvarožci vzťahuje sa povest, že tam sa ukrývali zbojníci.
- 114 Porovn. Špirko, J.: *Cit. d.*: s. 89. Keményi, L.: *Cit. št. AĚ* 14, 1894, s. 359—361. Škultéty, J.: *Cit. št. SP* 21, 1901, s. 336—343.
- 115 Porovn. Polla, B.: *Pamiatky hmotnej kultúry 15. storočia z Posádky pri Gajaroch*. *SbSNM* 56—*História* 2, 1962, s. 119, 121, 135. Obr. 5:1, 6; 15:3; 18:11a 20:2. TENŽE: *Cit. št. SIA* 10, 1962, s. 262, tab. VI:21. Slivka, M.: *Stredoveké hutníctvo*, II. č. *Hist. Carp.* 11, 1980, v tlači. Burian, V.: *Nález* z husitského opevnení Kartouzky v Dolanech u Olomouce, *AR* 12, 1960, s. 211, obr. 79:1.
- 116 Fejérpataky, L.: *Magyarországai városok régi szamádashkönyvei*. Budapest 1885, s. 326.
- 117 Gácsová, A.: *Spoločenská štruktúra Bardejová v 15. storočí a v prvej polovici 16. storočia*. Bratislava 1972, s. 128.
- 118 Pozri: Durdík, J.: *Husitské vojenství*. Praha 1953. Tenže: *Husitské válečníctví a jeho mezinárodní ohlas*. In: *Mezinárodní ohlas*, s. 313—327. Kobielski, S.: *Polska broń*. Broń palna. Wrocław 1975, s. 23. Menclová, D.: *České hrady II*. Praha 1972, 197 et passim.
- 119 Polla, B.: *Cit. št. Sb SNM 56—Historia* 2, 1962, s. 119 n. Hákovnica zo Spišského hradu nateraz nepublikovaná. Ďakujeme A. Vallaškovi za jeho upozornenie.
- 120 Slivka, M.: *Stredoveké hutníctvo*, *Carp. hist.* 11, 1980, v tlači.
- 121 Polla, B.: *Stredoveké kachlice z Kežmarku*, *Východosl. pravek* 1, 1970, s. 121 až 134. Holčík, Š.: *Stredoveké kachliarstvo*. Bratislava 1978. Slivka, M.: *Renesančné kachlice na východnom Slovensku*. *Výtvarný život* 6, 1979, s. 14—16. Michna, P. J.: *K vývojové a typologické charakteristice moravských středověkých kachlů*. *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji* 3, 1977, s. 7—42. Franz, R.: *Der Kachelofen* Graz, 1969, s. 48, obr. 79—81.

Autori obrázkov: 1—6, 13—19, 21—25: M. Slivka; 7—11, 25: B. Polla 12: J. Bárta; 20: A. Vallášek.

Hussiten, Anhänger Jiskras und Brüder in der Ostslowakei im Lichte der archäologischen Forschung

Einem nicht allzugroßen historischen Fenster der slowakischen nationalen Vergangenheit — den Jahren der Aktivität der Hussiten, der Brüder und des Ján Jiskra — wurde eine Reihe von Arbeiten mit relativ reichem Quellenmaterial verschiedenartiger Interpretation und Qualität gewidmet (Anm. 1, 2). Wir halten die Hussiten, die Anhänger Jiskras und die bratříci genannten Brüder auseinander. Die Hussiten erschienen in der Ostslowakei nur vorübergehend, und zwar in der Zips, in den Jahren 1431. Ihre Einfälle waren kurz und verheerend. Das Interesse der Hussiten für die Zips war vor allem von ökonomischen Beweggründen und dem Haß gegen die kirchliche Hierarchie diktiert: sie konzentrierten sich einerseits auf reiche Städte (Levoča, Kežmarok), andererseits, und vor allem, auf das Kirchenvermögen, überfielen Klöster (Lechnica, Spišský Štiavnik, das Kartäuserkloster in Letanovce auf dem sog. Fels der Zuflucht), und dies ohne Rücksicht auf ihre Vermögensverhältnisse. Ideologische und religiöse Motive waren zweitrangig. Heute sind die Hypothesen von den sogenannten Hussitenkirchen in der Slowakei als historisch unbelegt überwunden.

Der Großteil des Beitrags betrifft die Jahre 1440—1462, als die Brüdergruppen in der Ostslowakei tätig waren. Wir halten uns an die bis heute gültigen Schlüsse des Historikers J. Špirka, denzufolge die Bewegung der Brüder von Ján Jiskra unabhängig gewesen ist und in ihre Reihen bloß „unzufriedene Elemente aus Jiskras Söldnerheer“ aufgenommen hat.⁸ Diese Soldaten verließen Jiskra vor allem nach dem Jahr 1453, als ihr Anführer bei Ladislav Postumus in Ungnade gefallen war und sich sogar für eine Zeit aus der Slowakei entfernte.⁹ Damals gelangte der ehemalige Hauptmann Jiskras Peter Axamit an die Spitze der Brüderbewegung, unter dessen Führung sie in den Jahren 1450—1458 ihren Gipfel erreichte. Manche Historiker behaupten, daß sich die Zahl der Brüder damals um 15.000 bis 20.000 kampffähige Männer bewegt hat.²⁰ Der humanistische Chronist Bonfinius schrieb unter anderem, daß sie eine Art urkommunistischer Ansichten in religiösem Gewand vertraten. Sie lebten und gepflegten sich in engster Gemeinschaft und unterstanden einem Ältestenrat.³⁰ Damals legten die Brüder in der Ostslowakei Lager und Besatzungen an, und bemächtigten sich mancher Orte, beispielsweise der wichtigen Festung Rožňava.⁸¹ Sie besetzten ~ ostslowakische Burgen — Burg Richnava, Plaveč, Zelená hůra bei Hrabušice, Jasov, zahlreiche Kirchen und Klöster, und paßten alle diese Objekte ihrem soldatischen Leben an. Axamit konzentrierte seine Streitmacht — familia mea — nach der Ansicht mancher Historiker in den Bergen bei Haligovce (die dortige Höhle wird noch heute „Axamitka“ genannt), obwohl er sich am liebsten auf seiner Burg in Plaveč aufhielt. Es war eine der Burgen, auf die sich die Notiz des Ennio Silvio Piccolomini aus dem Jahr 1453 bezieht, daß sich die Brüder unter anderem auf zwei starke Burgen (Plaveč und Zelená hůra bei Hrabušice) stützen. Die bisherigen Untersuchungen haben jedoch bewiesen, daß diese Sekte selbst keine steingemauerten Lager, Burgen und Festen errichtete, sondern nur jene umbaute, die sich ergaben oder die sie erobert hatten.

Die dritte Abschnitt des Beitrag bringt historisch-archäologische Fundstätten in der Ostslowakei in alphabetischer Reihenfolge, die in unmittelbarer oder mittelbarer Beziehung zur Brüderbewegung standen, und an denen in den letzten fünfundzwanzig Jahren Untersuchungen vorgenommen wurden. Zu unterscheiden sind Fundstätten, die im Hinblick auf die Brüderproblematik bewußt untersucht oder erkundet wurden (Haligovce, Hanigovce, Hrabušice, Chemŕov, Nižný Tvarožec, Richnava) und Fundstätten, die von anderen Blickpunkten aus untersucht wurden, aber auch Tätigkeitsspuren der Brüder boten (Barca, Brezovička, Jasov, Jelšava, Kežmarok, Margeciana, Moldava, Muráň, Plaveč, Spišský hrad, Spišský Štvrtok, Šarišský hrad, Zalužany). Die ~ Übersicht ist nicht erschöpfend, das untersuchte Gebiet wurde jedoch in dieser Hinsicht, vom gesamtstaatlichen Maßstab aus gesehen, am gründlichsten untersucht. Unsere Erkenntnisse zeigen, daß die Anhän-

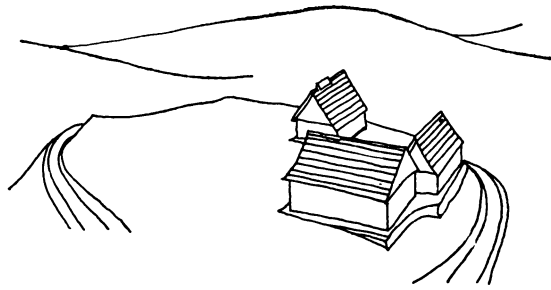
ger Jiskras und die Brüder vor allem mittelalterliche Burgen und Kastelle (Spiš, Šariš, Richnava, Muráň, Hrabušice, Plaveč u. s.) besetzten, die manchmal verlassen waren (Jelšava), und sie ihren Bedürfnissen anpaßten. Sie bemächtigten sich auch sakraler Objekte-Kirchen¹⁴ und verwendeten sie als Stützpunkte ihrer Operationen (Moldava, Nižná Myšľa, Spišský Štvrtok, Ružomberok u. a.), die auch in Höhlen errichtet wurden Haligovce-Axamitka und Jasovská jaskyňa). Die Brüder selbst bauten nur kleine Kastelle — fortalitia; sie befestigten sie in aller Eile mit „Wällen“ aus Stein — und Erdhaufen, die man gewöhnlich aus Gräben aushob (Chmeľov, Nižný Tvarožec).

Die endgültige Niederlage der Brüder in der Ostslowakei in der Schlacht bei Blatný potok gegen das königliche Heer des Matthias Corvinus war nicht nur physischer Natur, weil sich die revolutionäre Ideologie weiterhin in den klassenkämpferischen Widerstand des slowakischen Volkes (Bauernstürme in der zweiten Hälfte des 15. und zu Beginn des 16. Jahrhunderts) ergoß. Die Revolutionsbewegung der Brüder dauerte zwar nur zwei Jahrzehnte, hinterließ jedoch sichtbare Spuren in der ganzen slowakischen Sozietät und war einer der Faktoren, die die slowakische Nation im Nationalitätenstaat Ungarn formten.

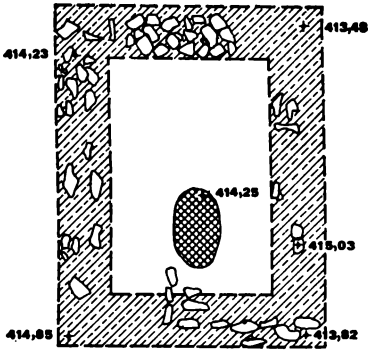
Texte zu den Abbildungen

- Abb. 1. Brezovička-Schloßgelände (Lageskizze der Feste).
Abb. 2. Haligovce — Osthang der Höhe Tupý vrch mit Axamitka-Höhle.
Abb. 3. Haligovce — Eintrittsportal der Axamitka-Höhle.
Abb. 4. Haligovce — Blick auf die Burg von Westen.
Abb. 5. Haligovce-Burg — Befestigung des Burghofs mit den Löchern nach Stiegenhauskonstruktion am Umgang.
Abb. 6. Hrabušice-Zelená hura (freigelegte Reste der Burg und Idealrekonstruktion).
Abb. 7. Hrabušice-Zelená hura — Blick von Norden.
Abb. 8. Hrabušice-Zelená hura — freigelegtes Eingangstor.
Abb. 9. Hrabušice-Zelená hura — Bastion im Nordteil der Befestigung.
Abb. 10. Chmeľov-Zadňa hura — Gesamtblick auf die Fundstelle.
Abb. 11. Chmeľov-Zadňa hura — Graben der Brüder-Feste.
Abb. 12. Jasov-Höhle — Inschrift der Anhänger Jiskras auf der Höhlenwand vom 25. 2. 1452.
Abb. 13. Jelšava-Burgstätte — Burghof.
Abb. 14. Jelšava-Burgstätte — Graben an der NW-Seite.
Abb. 15. Muráň-Burg — Federzeichnung der Burg aus dem Jahr 1640.
Abb. 16. Muráň-Burg — Federzeichnung aus dem 19. Jahrhundert.
Abb. 17. Plaveč — Burg.
Abb. 18. Plaveč — Burg (Blick auf den ältesten Burgkern).
Abb. 19. Richnava — Burg (Blick auf die Lokalität von Süden).
Abb. 21. Burg Šariš — Ostteil der oberen Burg.
Abb. 22. Burg Šariš — Blick von Süden auf die obere Burg.
Abb. 23. Burg Šariš — oberer Burghof.
Abb. 24. Burg Šariš — verbrannter Horizont aus dem 15. Jahrhundert.
Abb. 25. Funde aus dem 15. Jahrhundert (1-3, 13, 14 — Hrabušice-Zelená hura, 4-12 — Burg Šariš).

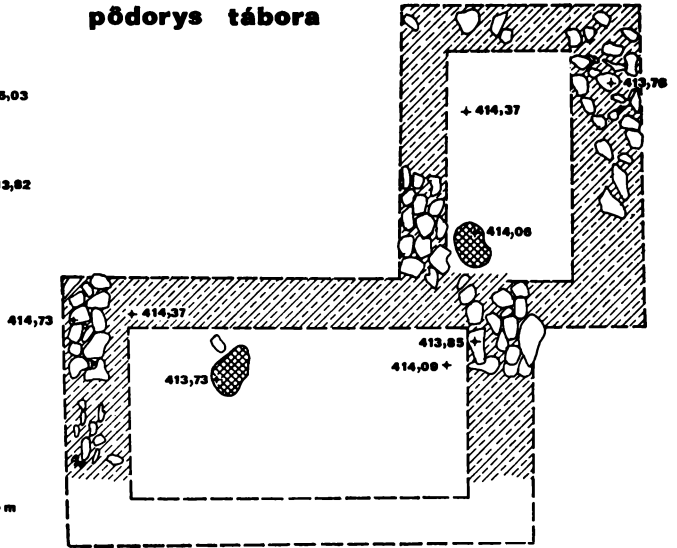
Autoren der Abbildungen: 1-6, 13-19, 21-25 — M. Slivka; 7-11, 25 — B. Polla; 12 — J. Bárta; 20 — A. Vallašek.

teoret. rekonštrukcia tábora

pôdorys tábora

 ohniisko

